

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

(1821 – 1867)

ПЪРВИЯТ ДЪРЖАВНИК НА НЕСЪЩЕСТВУВАЩА БЪЛГАРИЯ

Георги Раковски – литография от Хенрих Дембицки, след 1869 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. РОДЪТ НА РАКОВСКИ ПО БАЩИНА И ПО МАЙЧИНА ЛИНИЯ. РАННИ ГОДИНИ.

II. ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА В ЦАРИГРАД. ВКЛЮЧВАНЕ В ЦЪРКОВНИТЕ БОРБИ.

III. ПРЕСТОЙ ВЪВ ФРАНЦИЯ. ПЪРВИ СЪПКИ КЪМ „ПРЕСАТА И САБЯТА“.

IV. „УЗНИК В СТАМБУЛ“. ЦАРИГРАДСКИ ПЕРИОД.

V. КРИМСКАТА ВОЙНА, „ТАЙНОТО ОБЩЕСТВО“ И ЧЕТАТА В БАЛКАНА.

VI. НОВОСАДСКИ ПЕРИОД.

VII. В МОЛДОВА И РУСИЯ. ПЪРВИ ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ.

VIII. В БЕЛГРАД. ИЗДАВАНЕ НА ВЕСТНИК „ДУНАВСКИ ЛЕБЕД“.

IX. БОРБА СРЕЩУ ПРЕСЕЛВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В ЮЖНА РУСИЯ.

X. ПЪРВА БЪЛГАРСКА ЛЕГИЯ. „ТАЙНАТА ДРУЖИНА НА ВЕРНИТЕ ПРИЯТЕЛИ“. ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ 1861 Г.

XI. РАКОВСКИ КАТО ПЪРВИ БЪЛГАРСКИ ДИПЛОМАТ. МИСИИ В ГЪРЦИЯ И ЧЕРНА ГОРА.

XII. ПОСЛЕДНИ УСИЛИЯ ЗА ИЗВОЮВАНЕ НА НАРОДНА СВОБОДА.

XIII. ПРЕНАСЯНЕ НА ТЛЕННИТЕ ОСТАНКИ НА РАКОВСКИ В БЪЛГАРИЯ.

XIV. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

XV. НАСЛЕДСТВО И ЗАВЕТИ.

XVI. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗТОЧНИЦИ.

„Човекът, който най-напред наруши царството на мрака...”

Захарий Стоянов

„Раковски бе титаничен дух – като Паисий, Софроний и Петър Берон между своите предходници, като Ботев, Каравелов и Левски, които наследиха огромния му патриотичен и революционен порив...”

„Мисълта му, във вечен кипеж; въображението му в постоянна треска; една воля, която никакво изпитание не сломява; една вяра, която никакво разочарование не засяга; и свръх всичко, едно огнено чувство за България, което от него се носи като с електрически вълни...”

Симеон Радев

„Биографията на Раковски – това е един живот-роман, най-хубавата творба, която великият революционер е създал.”

акад. Петър Динеков

„Този мъж... у когото ще виждаме винаги свързани в неделимо единство „мисъл и желязо, лира и тръба“ ... е една от големите слави на българския народ и ще пребъде в съзнанието на поколенията преди всичко като човек на вярата, на горещата и непоколебима национална вяра.”

акад. Михаил Арнаудов

„Една преломна личност, където се събират пътища от много страни и тръгват пътища за много страни.”

Ефрем Каранфилов

ЛЕТОПИС

21 април 1821 г. Роден в Котел в семейството на чорбаджи Стойко Попович от с. Раково и Руса Мамарчева – сестра на капитан Георги Мамарчев.

1828 – 1837 г. Учи в Котел и Карлово при Райно Попович – един от най-изтъкнатите учители през Възраждането.

1837 – 1841 г. Продължава обучението си в елитната Велика народна школа в Цариград. Заедно със Стоян Михайловски участва в създаването на тайна организация „Македонско дружество“.

август 1841 г. Пристига в Браила. Участва в организирането на Втория Браилски бунт. Заловен през 1842 г. и осъден на смърт. С помощта на гръцката дипломация заминава за Южна Франция.

1842 – 1843 г. Престой в Марсилия – център на революционна Европа, където се запознава с възгледите на Джузепе Мацини.

1843 г. През Атина и Цариград се връща в Котел. Наклеветен от котленските чорбаджии и заедно с баща си е арестуван и осъден на строг тъмничен затвор в Цариград.

1847 г. Раковски и баща му са освободени. Занимава се с адвокатство и търговия, прави опити да започне индустриална дейност. Взема активно участие в църковните борби на българите.

1853 г. В навечерието на Кримската война създава т.нар. „Тайно общество“, чиято задача е да организира избухването на въстание в българските земи. Постъпва на висока служба в щаба на турската армия, където събира информация и я предава на руското командване. Разкрит и арестуван в края на годината.

февруари-март 1854 г. Отведен за Цариград, но успява да избяга.

юни-август 1854 г. С чета от 12 души излиза в Балкана, за да се свърже с руските войски. Поради неуспешния за Русия край на войната, е принуден да разпусне четата, след което до края на годината намира убежище в Котленския балкан и при сестра си Нанка.

януари 1855 г. Напуска завинаги пределите на родината.

1855 г. Престой във Влашко, където се занимава с книжовна дейност.

1856 г. Заминава за Нови Сад, където издава „Предвестник Горского пътника“.

1857 г. Издава в. „Българска дневница“ и поемата „Горски пътник“. Установява връзка с много видни сръбски политици и лично със сръбския княз.

1858 г. Пристига в Одеса – средище на българската емиграция в Русия. Подготвя първия си План за освобождение на България. Занимава се с проблемите на българския език, история и фолклор. Написва филологическия

труд „Ключ българского езика“ и историческото изследване „Няколко речи о Асеню первamu...“

1859 г. Издава етнографско-фолклорния си труд „Показалец“. Съдейства пред молдовския княз за разрешение за откриването на първото българско средно училище – Болградската гимназия.

1860 – 1861 г. В Белград издава в. „Дунавски лебед“, с който взема решително участие в църковната борба, като част от вестника се печата на френски. Подготвя Втория си план за освобождение.

1861 г. Създава първата българска масонска организация „Тайната дружина на верните приятели“, която има важен принос за подготовката на Първата българска легия.

1862 г. Организира в Белград Първата българска легия, която участва в боевете при Белградската крепост. В плана е предвидено „Привременно българско началство“ – на практика модел на българско правителство на бъдеща свободна България.

1863 г. Развива мащабна дипломатическа дейност като „пръв дипломат на българите“, приет във всички балкански страни. Мисии в Гърция и Черна гора за обединяване на усилията в борбата с Османската империя.

1864 г. Установява се във Влашко. Започва да издава в. „Бъдущност“, след спирането на който, отпечатва единствен брой на в. „Бранител“.

1864 – 1865 г. Издава книгата „Български вероизповеден въпрос с фанариотите...“ и списание „Българска старина“.

1866 – 1867 г. Организира изпращането на чети за съгласувано действие в Отечеството.

1867 г. Съставя „Привременен закон за народните горски чети“ – връх в теоретическото и практическото планиране на революцията.

9 октомври 1867 г. На 46 години, тежко болен, умира в Букурещ.

„Един само буден сред толкова спящи...”

Иван Вазов

Ако в българската национална памет на Паисий Хилендарски и Софроний Врачански е отредена ролята на първи будители, Петър Берон и Васил Априлов се определят като първи реформатори на учебното дело, а Неофит Бозвели и Иларион Макариополски са първите всепризнати църковни народни водачи, то без съмнение първият идеолог, основател и ръководител на организираното националноосвободително движение е Георги Стойков Раковски. Неговото дело обаче не се ограничава и изчерпва само с това определение. Раковски има разнородни интереси, които претворява в разностранна, последователна и съзидателна дейност през целия си живот – на публицист, поет, политик, общественик, просветител, революционер-реформатор, филолог, дипломат, философ, изследовател, историк, фолклорист, етнограф, журналист, адвокат... Те разкриват в голяма степен сложната му и многопластова личност, надскочила неимоверно времето си, най-добре описана и увековечена от патриарха на българската литература Иван Вазов в „Епопея на забравените“ през 1882 година:

**„Мечтател безумен, образ невъзможен,
на тъмна епоха син бодър, тревожен...
...тук мъдрец замислен, там луда глава,
мрачен узник в Стамбул, генерал в Балкана,
поет и разбойник под съща премяна,
мисъл и желязо, лира и тръба:
всичко ти бе вкупом за една борба.
Историята има да се позамисли
във кой лик безсмъртен тебе да причисли.“**

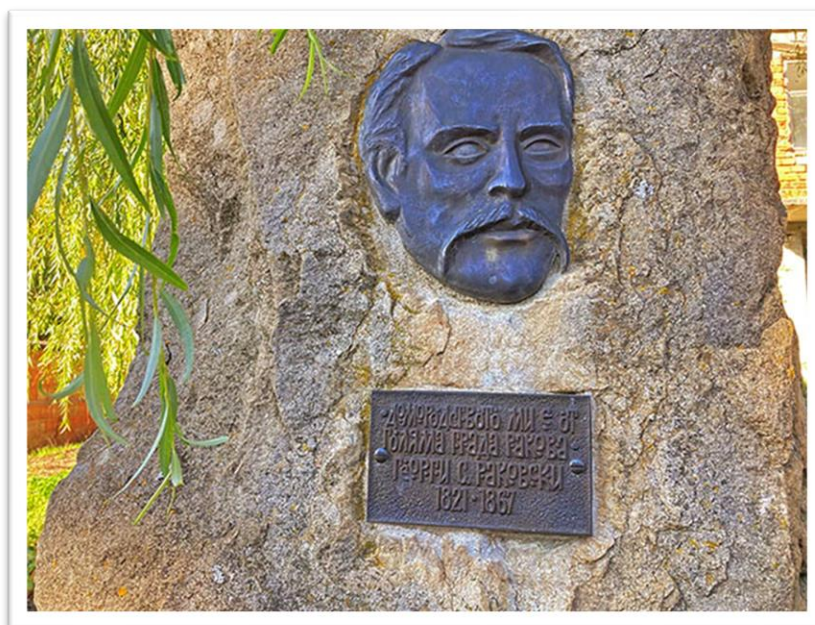
I. РОДЪТ НА РАКОВСКИ ПО БАЩИНА И ПО МАЙЧИНА ЛИНИЯ. РАННИ ГОДИНИ.

Роден на 21 април 1821 г. в Котел с името Съби, той е единствен син на заможния занаятчия и търговец чорбаджи Стойко Попович и Руса Мамарчева.

В недовършеното си "Житие" от 1866 г., Раковски пише:

„Баща ми се е звал Стойку, а майка ми Руса; домородството же име бащи ми било е Папазозлу (Попович) и Раковала (Раковски), а майчиното ми е било Мамарчовци. Домородството ми от към баща ми били са знаменити люде, приселци в Котел от старата града Ракова...“.

Несъмнено най-голямо значение при оформянето на личността на бъдещия основоположник на националното ни освобождение са семейната среда и паметта за „знаменити люде“ както от бащиния, така и от майчиния род.

Барелеф на Раковски в центъра на с.Раково с бронзова плочка с надпис „Домородството ми е от голяма града Ракова“ Георги С. Раковски, 1821–1867

Бащиният род на Раковски води началото си от с. Раково, разположено в северния склон на Източна Стара планина, зад връх Българка. Малко се знае за корените на рода, за най-старите прадеди и основатели. Самият Раковски в бележките за своето „Житие“ не съобщава нещо точно определено за тях, а само посочва родови легенди. Повече е казаното по-късно от неговия зет, съпруга на сестра му Нанка – Кръстьо Тарпански. След Освобождението той се интересува и събира сведения за началото на рода, които въпреки своя легендарен характер, не са невъзможни. По неговите бележки корените на Раковалиите достигат до времето на последния български цар Иван Шишман (1350–1395), в чиито дворец били на служба. Тримата братя – Тодор, Михаил и

Руско били в най-близкото царско обкръжение, като в родовата памет е останало, че Руско бил „съветник“ на владетеля.

След смъртта на цар Иван Шишман и падането на Видин и Никопол (1396), тримата братя не се предали на турците, а поели по планинските пътеки и достигнали до село Раково, където се заселили. Михаил, имал син Макавей, който станал свещеник. Именно от него започва своеобразна традиция, при която свещенослужението се предава от баща на син като родова длъжност. Последните трима свещеници от рода са запомнени като твърди защитници на народа и вярата, „сербез“ по характер. Те служили не само с Божието слово, но и с оръжие, от което не се отделяли никога.

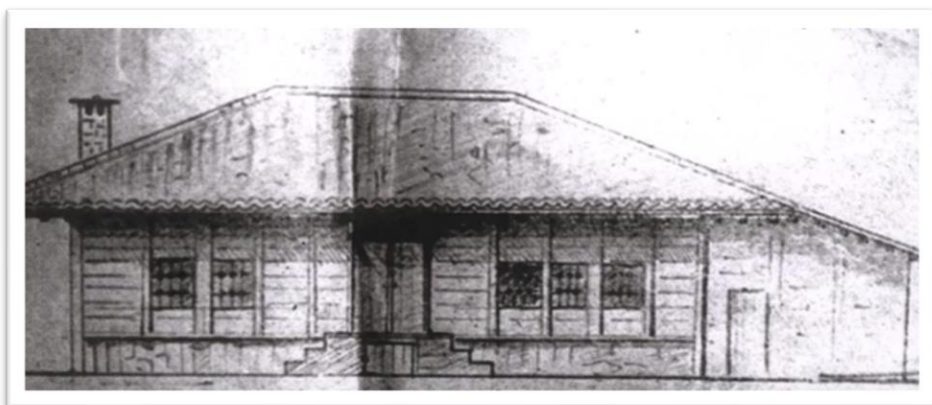
Така се стига до поп Георги, прапрадядо на Раковски, който е наследен от сина си поп Никола (прадядо на Раковски).

Раковски е кръстен именно на дядо си – Съби поп Николов, който вероятно е роден около 1750 година. Развива много успешна търговия с Брашов и Цариград и оставя голямо състояние на четиримата си синове – Дачо (р. ок. 1775), Матей (р. ок. 1780), Стойко (р. ок. 1785) и Минко (р. ок. 1790).

Най-възрастните чичовци на Раковски – Дачо и Матей се прочуват при отбраната на Котел по време на кърджалийските нападения в периода 1794–1803 година. Най-големият Дачо, заедно с други двама местни войводи, една нощ повежда около триста души, с които внезапно напада спрелите в Жеравна кърджалии на Индже войвода и Кара Феиз. Много от тях са убити, а други след като срещат неустрашимата дързост от страна на „котляните“, се разбягват посрамени. Вторият брат – Матей също взема активно участие в похода срещу кърджалиите. Най-малкият брат – Минко, заминава за Влашко, където е сподвижник на Александър Ипсиланти и се включва в оглавеното от него въстание през 1821 година.

„Български хайдути“, рисунка Феликс Каниц

Скица на родния дом на Георги Раковски по спомени на негови съвременници. Къщата е изгоряла в големия пожар в Котел през 1894 г.

Бащата на Раковски – Стойко Попович е третият по възраст син на Съби поп Николов. Известен е и с имената Папазоолу, Стойко Събев, Стойко Папазоглу и Стойко Раковалията. След смъртта на баща си, останал без средства, започва да изучава занаята терзийство. Скоро обаче се отказва и се заема с търговия, като успява да забогатее още сравнително млад. Чорбаджи Стойко пръв докарва дараца за влачене на вълна в Котел, построява водни чаркове за тъкане на гайтани, с което многократно увеличава производството. Високо уважаван както от местните, така и от властта, се издига до „мемлекет¹ чорбаджия“ – управител на Котел. Като такъв остава години наред и полага големи усилия за опазването му и на два пъти го спасява от разрушаване и разграбване – през 1821 и 1827 година.

По свидетелство на стар котленец и негов близък съвременник – Панайот х. Добрев, бащата на Раковски е „...човек великодушен, остроумен, предвидлив, разсъдителен, дързостлив в говоренето си и всяка дума, която излизаше от устата му, беше редовна и имаше мястото си“.

Родителите на Раковски – Стойко Попович и Руса Мамарчева и сестра му Нанка в Цариград, 1842 г.

За физическия образ на чорбаджи Стойко в зряла възраст се помни едно описание на близка роднина на Раковски, според което баща му е човек „червендалест, висок, пълен, хубав“, а по характер – много добър.

¹ Местност, край, родно място.

Как Раковски е гледал на своя баща, как го е възприемал, научаваме от думите на друг негов съвременник – Цани Гинчев, който живее в една квартира с Раковски в Одеса през 1859 година. През 1890 г. Гинчев пише:

*„Той [Раковски] много обичаше баща си и когато дойдеше дума да говори за него, при всичката си коравост се просълзяваше. **„Няма да видя аз вече такъв човек като баща си: той беше български Катон²“** – казваше Раковски с въздишка. – Баща ми имаше желязна воля и огнен патриотизъм . . .“*

Раковски отбелязва, че се е родил в **„...1821 лето от български родители в оная страшна и ужасна поврежденност, когато, подир обесването на фанариотския³ патрик Григория са изпроводени от Цариград в България три паличници (джалати) наши да оберат оръжието от българите и да изколят и избесят всичките български старейшини и знаменити людие по градищата и по знаменитите големи села...“**.

Тази акция на турските власти е в отговор на подготовката на Гръцката завера (1821–1829), която предвижда надигане на населението и в българските земи, като за центрове са определени Котел, Габрово, Пловдив и Странджа планина. Раковски добавя, че „...по всички градове и знаменити села е имало български съзаклятници...“. Разкриването на някои от тях и задържането на Търновския митрополит Йоаникий, който поддържа въстанието, водят до решението някои от съмишлениците в Котел, начело с чичото на Раковски – Минко, да се прехвърлят във Влашко, за да се присъединят към етеристите начело с Александър Ипсиланти. Турското правителство предприема строги мерки за прибиране на оръжието на подвластното християнско население и предотвратяване на всякакви опити за въстание. Следват кървави репресии над българското население – за няколко месеца са екзекутирани видни граждани в Търново, Габрово, Пловдив, София, Шумен, Осман пазар (Омуртаг), Копревщица, Ловеч, Видин и др. Котел също е напълно обсаден и заплашен да сподели съдбата на другите български градове. Летописецът на Котел Жендо Вичев разказва: „...изляз царско изволение да се убере от раята оръжието (...) и като дохождат [турците] в Котел през великата неделя, сиреч през страстната седмица и поплаква дете в майка, заради оръжие и многу страх претърпели от посещения царского изволения, и тогас са думал оний великден черний великден, защото тогас хората не мислили друго, освен да останат живи и яйца не червили...“. Именно тогава бащата на Раковски – чорбаджи Стойко, проявява храброст и съобразителност, успявайки чрез преговори с турския военачалник, да опази Котел от сигурен погром. Изтъкнатият котленски първенец не само спасява селището, в онези смутни дни в неговото семейство се ражда най-свидната рожба на Котел и отечеството – Съби Стойков Попович.

² Марк Порций Катон (95 – 46 г. пр.н.е.) е римски сенатор, военачалник, политик и държавник към края на Римската република. Известен е със своята честност, неподкупност и упоритост, бел. съст.

³ Фанариоти – влиятелни гърци от цариградския кв. Фенер; служители на Цариградска гръцка патриаршия, бел. съст.

Родът на Раковски по майчина линия, който също се отличава с будни, непримирими и смели представители, води началото си от с. Еркеч (днес с. Козирино, община Поморие), разположено в южните склонове на Айтоския балкан.

Като праотец на този род е известен Ради Мамареца, роден и живял в с. Еркеч през първата половина на XVIII век. Той бил заможен човек, занимавал се със земеделие и скотовъдство. Едновременно с това е бил и пазач на Гулишкия проход – както Котел, с. Еркеч също е дервентджийско селище. По разказите на един от пра-правнуците на Ради Мамареца, мъжете от този род „се отличавали по своята здравина, пъргавина и предприемчивост“. Поради зачестяването на турските преследвания, към средата на XVIII век Ради Мамареца се преселва от Еркеч в Котел, където отглежда овце и има тепавица. Неговият син Стойко (роден около 1750 г.), който участва в отбраната на Котел при кърджалийските нападения, на свой ред има трима сина и две дъщери.

Третият му син е Георги Стойков Мамареца – известният капитан Георги Мамарчев (1786–1846), който е на служба в руската армия, участва в руско-турските войни от 1810–1812 г. и 1828–1829 г., един от водачите на Велчовата завера (1835). За своя героизъм през 1810 г. е отличен с Георгиевски кръст за храброст. Под командването му, организираният от него отряд от 500 „волентири“⁴, изиграва решителна роля за превземането на Силистренската крепост през 1829 година. За този героизъм той е произведен в чин „капитан“, награден с орден „Св. Ана“ и скъпоценна сабя, лично от руския император Николай I.

капитан Георги Мамарчев

Капитан Мамарчев в битката при Силистра, худ. Владимир Димитров

⁴ Доброволци.

През 1835 г., след разкриването на Велчовата завера, като руски офицер, капитан Мамарчев не е обесен, както останалите водачи на въстанието, а изпратен в Цариград. Там е подложен на разпит лично от турския султан Махмуд, по време на който се държи достойно, не издава съзаклятниците, а говори в защита на българския народ и за тежкото му положение.

Бъдещият идеолог на националното ни освобождение е силно привързан към вуйчо си капитан Мамарчев. Паметно събитие за 8-годишния тогава Съби е посрещането в Котел на руските войски на ген. Дибич Забалкански (2 август 1829 г.), както и на прочутия си вуйчо, дошъл с тях в офицерска униформа и пълно бойно снаряжение⁵. От него черпи и първите си познания за военното дело, като възприема неговия пример, а по-късно и името му Георги като свое лично. Известно е, че като юноша Раковски поддържа оживена кореспонденция със заточения си на о-в Самос вуйчо. В „Замечания Горского пътника“ той отделя десетина страници на него и събитията от 1829–1830 година. Повествованието е страстна защита на българската кауза и славослов за един голям българин. **Раковски по-късно ще напише, че се е отдал на народното дело именно „от сродников пример разпален“.**

⁵ В разгара на Руско-турската война (1828–1829), след решителните сражения при Шумен и овладяването на Сливен, руското командване взема решение да насочи войската към Одрин. Тогава кап. Мамарчев, заедно с водения от него доброволчески отряд се отделя, с намерението да вдигне въстание в Сливенско, Котленско, Габровско и Търновско, като възнамерява в Търново да провъзгласи свободата на България. Когато узнава за своеволието на кап. Мамарчев, руското командване изпраща отряд от 200 казаци да го арестува, което проваля неговия план.

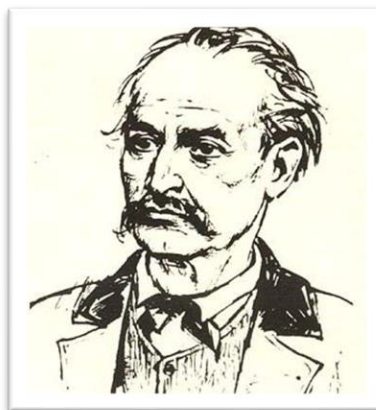
По-малката дъщеря на Стойко, на име Руса (поч. 1854), се омъжва за Стойко Папаза от село Раково. Ценни качества Раковски наследява от майка си. В спомените на Панайот х. Добрев сестрата на кап. Мамарчев – Руса Мамарчева е определена като „...жена кротка, разумна, сладкодумна и с поглед весел и малко горд.“ Близък на семейството на Стойко Попович, х. Добрев добавя, че Раковски по външност много приличал на майка си.

Въпреки запазените спомени на съвременници на семейството на Стойко Попович, сведенията за детството на Раковски са твърде оскъдни. По разказа на зет му Кръстю Тарпански:

„Той още в детинството си като играел с децата по пътят и мегдана, е карал по-големите да му правят сабя от дърво и е пълнил цев с барут, да я пали с въглен. Бил е с характер лют . . .“. Панайот х. Добрев също свидетелства за тези години: „Лицето му беше бялобистро и гордо усмихнато, очите му черни и острогледни. В разговорът си беше кротак и сладкодумен; от най-крехкият си възраст беше навикнал малко да говори, с всякого да се не събира, никакви незначителни блящоревания да не говори, нити да слуша. Малко докачен от някого си, гледаш тутакси че се разлютил и като че ли искри изхвърчат от очите му. В всичките си предприятия се стремеше с безпримерна дързост, без да се нити най-малко побои.“

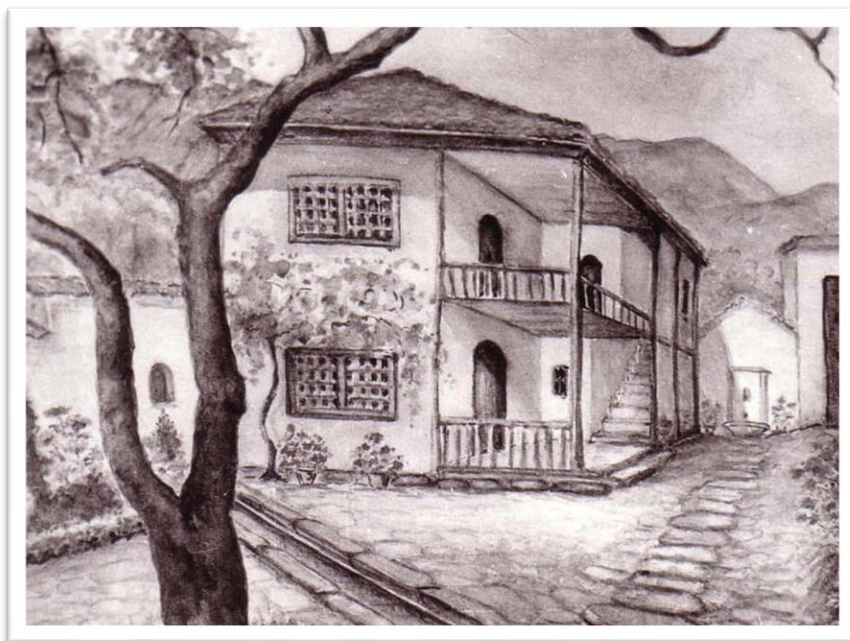
Малкият Съби прекрочва прага на местното килийно училище към 1828 г., за да се учи на славянски и на гръцки език и да пише на панакид⁶. После преминава към Рибния буквар на д-р Петър Берон. През 1834 г., на 13 години, постъпва в елино-българското училище в Карлово, където учител му е известният и уважаван даскал Райно Попович, при когото са учили Петър Берон, Гаврил Кръстевич, братята Евлоги и Христо Георгиеви, бащата на Христо Ботев – Ботьо Петков и други видни възрожденци.

За този авторитетен учител, неговият възпитаник и приятел на Раковски, Гаврил Кръстевич, пише: "Преподаването му беше всякога много изкусно, сладостно и ясно, и с всичките исторически, филологически и други потребни разяснения придружено, така щото учениците му вси въобще, като от магнит към учението му привлекаеми, слушаха с внимание, прилежаваха с ревност и, наслаждаеми, научаваха ся лесно и добре да говорят и да пишат чуждият за тях тойзи (гръцки) език."

Райно Попович (1783-1858)

⁶ Изгладена дъска, залята с восък, която се използва за писане.

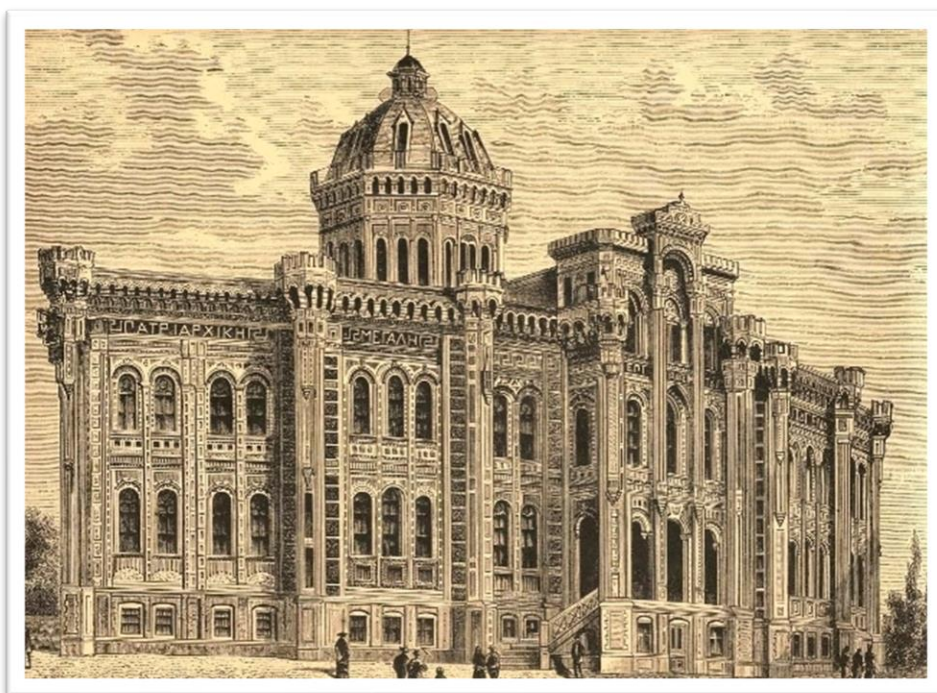
Рисунка на елино-българското училище в Карлово

След като Съби завършва науката при даскал Райно (1834–1836), баща му първоначално възнамерява да го вземе в своята търговска работа. **Под влияние на Гаврил Кръстевич, при едно посещение в Цариград, той решава да остави сина си да учи по-нататък в най-престижното учебно заведение по онова време – Великата народна школа в кв. Куручешме.** Това става през декември 1837 година.

II. ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА В ЦАРИГРАД. ВКЛЮЧВАНЕ В ЦЪРКОВНИТЕ БОРБИ.

В края 1837 г. Раковски постъпва във Великата народна школа в кв. Куручешме в Цариград. Това е най-известното и реномирано гръцко училище в Османската империя, създадено непосредствено след падането на Константинопол под османска власт. Организирано е от Св. Синод на Гръцката православна църква и е поставено под личния надзор на Вселенския патриарх. В него получават образованието си членовете на много видни гръцки фамилии, фанариоти, гръцки и други православни духовници, молдовски и влашки управници. Сред известните българи, учили във Великата школа са Никола и Алеко Богориди, Гаврил Кръстевич, Иван Кишелски, Сава Доброплодни, Иван Богоров, Кръстю Пишурка, Сава Филаретов, Васил Берон, екзарх Антим I, екзарх Йосиф I, Иларион Макариополски, митрополит Григорий Доростолски и Червенски и др.

По време на обучението си в османската столица (до лятото на 1841 г.), Раковски изучава философия, красноречие, богословие, поетика, математика,

Великата народна школа в Цариград

физика, химия, френски, персийски, арабски, латински езици и други предмети. Негови съученици са Сава Доброплодни и Васил Берон (племенник на д-р Петър Берон). **17-годишният младеж е поставен под опеката на най-знатния котленец и висш османски сановник княз Стефан Богориди (1775–1859), който му чертае бъдеще, каквото вече осигурил за другия свой възпитаник – Гаврил Кръстевич,** изпратен да продължи образованието си в Париж, а след това да развие административно-дипломатическа кариера. Стефан Богориди произхожда от знаменития котленски род на Богоридевци –

негов дядо по бащина линия е епископ Софроний Врачански, който през 1765 г. се среща с Паисий Хилендарски в Котел и в църквата „Св. Св. Петър и Павел“, извършва първия препис на „История славянобългарска“. Раковски става приятел със сина на Стефан Богориди, с когото са съученици – бъдещия княз на Молдова Стефан Богориди. Съвременници като Ф. Симидов и М. Чайковски пишат, че Раковски и неговият благодетел са имали роднинска връзка. Този интересен въпрос е неизяснен напълно, но е факт, че младият котленец е настанен на квартира у княза и получава вниманието и грижите на неговата майка.

В писмата си от Цариград до любимия даскал Райно, младият Сава Стефанидис (както се подписва Раковски тогава), изказва радостта си от постигане на "многожеланата цел", която "гонел с усърдие", и излага хода на занятията си. Показва завидни заложби на бъдещ полиглот – вече е овладял гръцкия, започва да говори на френски и немски, чете на руски, бързо научава турски, учи и персийски. През житието си той използва свободно общо седем езика. От този период датира запознаването му с древните и редки култури и техните езици, като този интерес развива неимоверно успешно – години по-късно превежда от санскрит.

Неофит Бозвели

В Цариград младият Раковски се сблъсква с презрителното отношение на гръцкото духовенство към българите и широко пропагандираната Мегали идея⁷. Като ръководна програма на гръцките мегаломани служат две писма на патриарх Григорий V от 1806 и 1819 г., с които на гръцкото духовенство се поставя задачата да налага преподаването и богослужението сред християните да се извършва на гръцки език. В края на 30-те и началото на 40-те г. на XIX в. като водещ център на движението за независима българска църква постепенно се налага самата турска столица, където живеят между 30 000 и 50 000 българи от цялата етническа територия. Формираната българска колония на занаятчии, едри търговци и представители на интелигенцията, подпомага започналата църковна борба на българите, оглавена от първия църковен – водач Неофит Бозвели (1785–1848). Тя преминава през три етапа: назначаване на българско духовенство и ползване на български език в църквите, установяване на българска църква и определяне границите на Българската екзархия.

Иван Добровски, Сава Доброплодни и Иван Богоров ни представят Раковски в Куручешме като страстен патриот, който води спорове с гръцките си съученици, проявява незачитане към училищните власти и мисли за въздигане на българщината. **Попаднал под влиянието на архимандрит Неофит Бозвели и въодушевен от героичните му усилия против гръцките владци и да извоюва**

⁷ Букв. „Велика идея“. Гръцка националистическа доктрина от XIX-XX в. за възстановяване на някогашната Византийска империя и обединение в една държава на всички територии, населени с етнически гърци.

самостоятелна българска църква, младият Раковски открито и пламенно се включва в борбата за църковна независимост. В писмо до Райно Попович от 1839 г. пише:

"О Боже мой, ще дойде време да се освободим от тия светогасители и презрители на нашия народ!". В многобройните си писма с гордост и преклонение пише за делото на д-р Петър Берон, книжовниците Анастас Кипиловски, Анастас Гранитски, Стефан Изворски – всички родом от Котел.

Успоредно с българския църковен въпрос, Раковски започва да разширява политическия си кръгзор, в който несъмнено най-значим е въпросът за освобождението на българите. По време на престоя си в Цариград установява и поддържа връзки със следващите в Атина българи, от които се информира за революционните вълнения на гърците в Крит, Тесалия и Епир, които все още са под османска власт. Попада под влиянието на гръцкото революционно движение – Манаки Анастасиос, участник в промасонската организация „Филики етерия⁸“, запознава Раковски с конспирацията на гръцкото тайно общество. „Дружеството на приятелите“ подготвя Гръцката завера (1821–1829), която в крайна сметка постига основната си цел – освобождаване на гърците и създаване на независимо Гръцко кралство през 1832 година.

По примера на Тесалийското и Епирското дружество Раковски става един от учредителите на „Македонското дружество“, което има за цел освобождението на българите от турска власт.

Заедно със своя съученик Стоян Михайловски, бъдещият епископ Иларион Макариополски (1812-1875), следят от Цариград развитието на събитията, военните приготовления на турците и цялостната обстановка. Решено е Иларион да замине за Търново, за да разбере какво е положението във вътрешността на българските земи. В началото на 1841 г. населението в Нишко се вдига на бунт, гръцки чети нахлуват в Тесалия, започват нови вълнения към Епир и на о-в Крит. При тази обстановка Раковски научава, че в

Иларион Макариополски, един от основните съратници на Неофит Бозвели

Браила също е започнало някакво движение на българи и в началото на август 1841 г. заминава за крайдунавския град. Пристигайки под името Георги Македон (образувано вероятно от малкото име на вуйчо му и от названието на учреденото дружество), Раковски успява да се снабди с гръцки паспорт, издаден му от гръцкия вицекомсул в Браила. Скоро става "частен даскал" по старогръцки и френски език и бързо добива голяма

⁸ Букв. „Дружество на приятелите“. Гръцка тайна революционна организация, повлияна от идеите на Просвещението и Френската революция.

популярност сред българската емиграция. Без да губи време, влиза в преговори с гръцкото Тесало-епирско дружество, което дава нареждане за съвместно действие на гърци и българи във Влашко.

Браила през XIX век

Именно в този период започва революционната дейност на Раковски – едва на 20 години, той се залавя с подготовката на Втория Браилски бунт през 1842 година. В изпълнение на разработения от „Македонското дружество“ план, той успява да организира българската емиграция на север от Дунав. В същото време другият член на дружеството, Стоян Михайловски, се установява в Търново. Старата българска столица е избрана за вътрешен център на предстоящото въстание. В Браила българските и гръцките съзаклятници образуват революционна организация. Заедно с гърците Спиро и Ставри, Раковски организира купуване на оръжие от Одеса чрез търговеца Георги Карловски – Казака и Петър Ганчев, който е на руска служба. Клонове на организацията са изградени в няколко селища на Влашко, Молдова и Бесарабия. Според разработения план въстанието на българи и гърци трябва да започне през февруари 1842 г. в Галац и Браила. Първоначално въстаниците трябвало да влязат в местния гарнизон в Браила и да конфискуват цялото налично оръжие. След това сформираните отряди ще преминат по замръзалия Дунав в българските земи и ще вдигнат народа на въстание. Ядро на заговора е активирано и в намиращия се на руска територия съседен град Рени, където начело застава котленецът капитан Васил Хадживълков-Чардаклиев.

Опитът за съвместни действия на българи и гърци обаче пропада. На 10 февруари 1842 г. в избухнала престрелка е ранен един влашки офицер и Раковски е принуден да сложи оръжие, след което е арестуван, отведен в Букурещ и изправен пред съда. В писмените показания на Раковски пред съдебните власти в Букурещ от март 1842 г. четем:

„През това време в Гърция се организира дружество на критияни и тесалийци. Ний, българите, трябваше да бъдем възприемчиви за подобни идеи, ний бяхме подканени от тоя пример да образуваме едно българско дружество, за да помогнем освобождението на нещастното ни отечество. След много тайни заседания ний успяхме да основем сдружение под името Македонско дружество. Ний съобщихме на нашите съотечественици в чужбина за целта, която ни въодушевява, получихме насърчение и продължихме безспир начинанието си“.

На 21-годишна възраст, Раковски е осъден за пръв път, като получава най-тежкото наказание – смъртна присъда. Спасява го обстоятелството, че е гръцки поданик – като такъв е качен от гръцкия консул на кораб за Цариград. В столицата той е добре приет от посланик Александрос Маврокордатос, който симпатизира на гръцко-българското революционно начинание. Вместо да предаде Раковски на Гърция, където щяла да бъде изпълнена присъдата, посланикът го изпраща в Южна Франция, за да бъде забравена историята и спасен животът му.

III. ПРЕСТОЙ ВЪВ ФРАНЦИЯ. ПЪРВИ СЪПКИ КЪМ „ПРЕСАТА И САБЯТА“.

По този начин Раковски се озовава в Марсилия под името Георги Стефанидис и веднага прави постъпки да започне да учи в Париж. За целта установява контакт с гръцкия пълномощен министър във Франция Йоанис Колетис, който заявява готовност да помогне на младия българин. Престоят му обаче се развива в друга насока.

Този период може да бъде определен като съдбовен за Раковски – той се запознава отблизо и прегръща идеите и философията на най-модерните и прогресивни движения на европейския континент през XIX век.

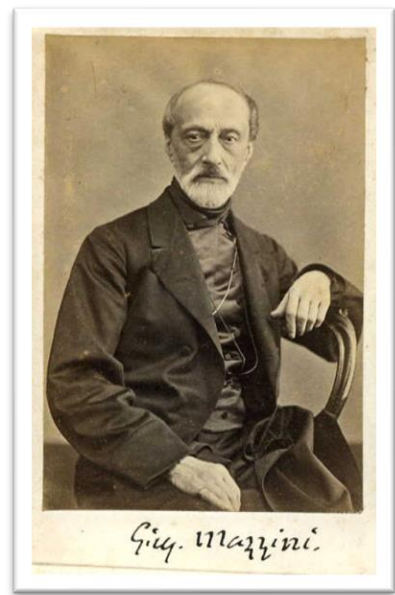
Марсилия по това време е средище на революционната емиграция в Европа. През 1831 г. Джузепе Мацини (1805–1872) я превръща в „столица“ на новосъздадената от него организация „Млада Италия“ (La Giovine Italia). Година по-рано Мацини, заедно с Джузепе Гарибалди и Камило Кавур обединяват карбонарите. Основната цел, която поставя ръководителят на италианското Рисорджименто⁹ – Мацини, е освобождението и обединението на Италия. Привърженик е на опиращото се на традициите на масонството, общество на карбонарите – революционно течение, симпатизиращо на широко разпространените опити през първата половина на XIX в. в Европа за либерална и конституционна реформа.

Марсилия през XIX век

⁹ Букв. „Възраждане“. Политическо и обществено движение от XVIII–XIX в., довело до обединяването на държавите на Апенинския полуостров и изграждане на италианската нация и национална държава.

Мацини създава своя собствена философска и политическа доктрина, която нарича „Мисъл и действие“. Чрез нея в едно са обединени двата основни подхода за освобождение и промяна на обществото – еволюционния и революционния. Тази постановка се състои в културното и политическото възпитание и усъвършенстване чрез просвета, наука и изкуство – т.е. посредством „перо“ и „слово“. В стратегическо и тактическо отношение Джузепе Мацини проповядва всеобщо въстание на целия народ. Международното сътрудничество е възприето като революционно координиране на едновременно действия срещу общ противник. След отвоюване на независимост, формата на държавно устройство, която ще гарантира суверенитета на нацията може да бъде само една – република. За Мацини „Републиката е свята“. Поддържа тесни контакти с всички масонски ложи на Стария континент, както и с Великия майстор на Върховния съвет в Чарлстън, САЩ и автор на фундаменталния масонски труд „Морал и догма“ Албърт Пайк (1809–1891).

Джузепе Мацини

През 40-те години на XIX в., белязани от не една революция на европейския континент, именно Великият Ориент на Франция, ще възвести публично:

„Републиката е в масонството. Републиката ще прави това, което прави масонството, тя ще бъде главният залог за обединението на народите по всички точки на света, по всички страни на нашия триъгълник и Великият архитект на Вселената ще се усмихва от небето при тази благоприятна мисъл за Републиката“.

Основният постулат на републиката, символ на революцията – „Свобода, равенство, братство“ официално е приет за първи път във Франция на 27 февруари 1848 г. от Втората република и по своята същност и философия е масонски.

Влиянието на Мацини постепенно се разпростира в цяла Европа. По примера на „Млада Италия“ възникват „Млада Швейцария“, „Млада Германия“, „Млада Полша“, „Млада Франция“, „Млада Испания“, „Млада Турция“. В едно от донесенията на австрийските власти, Мацини е описан като: „Изключително опасен, защото е неподкупен, фанатичен, готов на саможертва...“ Руският революционер и философ Александър Херцен казва за него: „Популярността му беше огромна... Правителствата често се бояха от него...“. Мацини стига и по-далеч в политическите си проекти, като вярва, че в по-далечно бъдеще Европа би могла да се превърне във федерация, управлявана от общо федерално събрание.

Години по-късно Марко Балабанов, като преводач на делегация на читалище „Братска любов“ (в чието създаване ще участва и самият Раковски), изпратена на консултативна среща с Мацини, пише:

„Мацини беше почитан (...) като мистериозен наставник, като свише вдъхновен инициатор на революционни планове и движения... Мацини не беше само идолът на революционна Италия, той беше един вид Апостол на революцията, изобщо един вид папа на всички революции в цяла Европа... Всички недоволни от съществуващия държавен строй към него обръщаха погледите си, често даже се отправяха към него на лично поклонение.“

21-годишният Раковски има възможността да черпи знания и опит от „папата на революциите“, с когото се среща в Марсилия, а по-късно този контакт ще бъде продължен и с агента на Мацини – Марко Антонио Канини. Както историята показва, първият идеолог на българското национално освобождение в голяма степен възприема концепцията, разработена от водача на италианската революция – свободата може да бъде постигната само чрез „пресата и сабята“, което пряко кореспондира на доктрината „Мисъл и действие“. В организационно и тактическо отношение Раковски също заимства от италианските структури – създаване на тайна организация, тайна кореспонденция, посвещаване в организацията, йерархичност, пълна секретност на работата, формиране на отряди (чети), революционно взаимодействие със съседните народи и т.н.

Джузепе Гарибалди

Раковски опознава делото и на другия голям италианския революционер Джузепе Гарибалди (1807–1882), повлиял идейно и на най-известния български гарибалдиец Капитан Петко войвода (1844–1900). По-късно на страниците на в. „Българска дневница“ Раковски ще напише, че „гласът на Гарибалди е глас Божий“ и „Гарибалди – това е история“. **След време българският народ припознава Раковски като „българския Гарибалди“** и това прозвище добива широка известност както в българските земи, така и в Европа. Във фонда на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в София е запазено оригинално писмо от Джузепе Гарибалди до българския революционер с призив за сътрудничество в борбата срещу османската тирания. Предполага се, че двамата не само поддържат кореспонденция, но и се срещат лично на по-късен етап, вероятно във Влашко.

Раковски установява близки отношения с българския политически център в Париж, в който са обединени д-р Иван Селимински, д-р Петър Берон, Александър Екзарх, д-р Никола Пиколо, както и поляка Михаил Чайка Чайковски (Садък паша), който е част от полската масонска ложа на граф А. Чарторицки, базирана в парижкия хотел „Ламбер“ и подкрепя българската кауза.

Пребиваването на Раковски във Франция повече от година и половина, му позволява да създаде редица контакти, да натрупа богат опит и да надгради политическия си мироглед, но в едно писмо до Ив. Иванов споделя:

***"Далеч от мое мило отечество и от мои родители
тягостно ми беше странство."***

Той решава да напусне Марсилия, но това решение се дължи и на друга причина, която се изяснява в един доклад на френския генерален консул в Букурещ до френския министър на външните работи М. Гизо от 6 януари 1843 година. Консулт донася на правителството си за искането на гръцките власти да разпита под клетва свидетели във връзка с Браилския бунт през февруари 1842 година. В резултат, френският министър на външните работи слага резолюция: „Да се съобщи на Министерството на вътрешните работи да вземе мерки срещу този българин.“

IV. „УЗНИК В СТАМБУЛ“. ЦАРИГРАДСКИ ПЕРИОД.

През 1843 г. Раковски отпътува за Атина, оттам за Цариград и след това за Търново, където по предварителна уговорка трябва стане учител. Това не се осъществява поради конфликта му с фанариотския митрополит Неофит и в края на същата година се завръща в родния Котел.

Този период Раковски използва да се запознае с обществените нагласи в родния край – среща се с будната котленска младеж и води оживени разговори за уредбата на училищата, за стопанския живот на Котел, и разбира се за борбата за освобождението на народа. Облечен по европейски – пременен като французин с „дълга пелерина и опнати дрехи“, изнася пламенни речи за вдигане на революция:

„За коги чакаме, на кого се надеваме или не знаем, че ако чужда сила ни освободи, тя за нея си ще ни освободи, а не за нас, до кога да не премахваме от главите си този литаргически сън и като са сабудим, да убърниме всичкото си внимание към освобождението на отечеството си, и други много, които всички на това отгоре се отнасят.“

Така Раковски си навлича гнева на местните чорбаджии. По това време, в Котел се разгаря и поредната борба срещу злоупотребите им. Баща му – Стойко Попович, въпреки, че е успял занаятчия и търговец, не може да се примири с несправедливото положение на еснафите. Както си спомня Панайот х. Добрев, Стойко Раковалията и жена му се отличават от другите котленски чорбаджии не толкова със своето богатство, колкото с „честността, любовородието, свободолюбието и целомъдрието си“. Като истински народен защитник бащата на Раковски оглавява недоволството на еснафите и поставя на чорбаджиите искането да се прегледат сметките на общите каси. Те обаче с измама събират подписи и подготвят клеветническо донесение до русенския управител, което скоро достига и Цариград. Текстът на този донос на котленските чорбаджии, представящ пред турската власт Стойко Попович и сина му като бунтовници против османската държава, е запазен и гласи:

„Тук в отечеството си (Котел) имаме един човек, именуем Стойко Папазоглу. Много хора е привлякъл на своя страна. Всяка вечер 5-10 души посреща и изпровожда... Неговият шурия, на име капитан Георги в 1828 г., на Руско-турската война, начело на триста доброволци във време на предаването на Силистра влезе в нея и обра на Мехмед паша атовете, оръжието и други работи. На него характерът му е еднакъв със Стойковия... Сега ефендим Стойко има едно момче – на име Сава. Ходил по Европа, а сега дошъл ефендим, тук ат да язди, калъч да върти и псува турците, рода и вярата им. Тъй като градът не може да поръчителствува за тези хора, ние не искаме да ги имаме помежду си. Това донасяме до знанието Ви, девлети ефенди, за да не пострадат сетне нашите деца и нашите имоти. Отървете ни от тях.“

По този недостоеен начин спрямо 23-годишния Раковски и баща му Стойко е инспирирано обвинение в подстрекателство към бунт. В резултат, **към края на януари 1844 г., пръв е арестуван Раковски, а малко след него и баща му, и отведени в Цариград.**

Процесът не установява никаква реална вина, но по настояване на гръцката Цариградска патриаршия, която свързва непокорството на котленските еснафи с антигръцкото движение в България, бащата и синът са осъдени на седем години строг тъмничен затвор и пратени в тъмницата Паша капусу, където престояват за кратко. След това са преместени в най-тежкия затвор в империята – този в Топхане, като ги затварят по отделно.

За този мрачен и изпълнен с изпитания период, Раковски пише в „Неповинен българин“:

„Три цели години и половина, стояхме запрени в тъмница под най-строгия мъки турскаго свирепства... В това разстояние отец мой разнесе все свое имение, кое се състоеше близо до един милион турски грошове. Най-после ся оправдахме и искахме да ся накажат наши лъжовни клеветници. Но Високая порта ни се отговори, че сме имали грехове да теглиме и да молиме бога за султаново здраве, че не са ни убили!“

По време на престоя на бащата Стойко и сина Георги, често идват зетьовете Кръстю Тарпански и Стоян Киров, които междувременно правят опити да ги освободят, но без успех. За тях се застъпват и техни съграждани, които дават съответните поръчителства, в това число и турци от Котленско, приятели на Стойко Попович. След като техният близък – Панайот х. Добрев ги посещава, той оставя описание как са изглеждали по онова време двамата страдалци:

„По-напред се подаде дядо Стойко и излезе до прага на вратата, но аз не зная как да опиша тази сърцераздираща картина, която ни представи дядо Стойко! Човек стар, отрупан с желяза, по една риза и вътрешни гащи като мушам черни, кирливи. Човек и каменно сърце ако би имал, пак не ще може да въздържи сълзите си. После излезе и Г. Раковски, и той в същото положение.“ **Духът на затворниците обаче е висок – „вместо ние тях да поутишим, те нас утешаваха“** – отбелязва още Панайот х. Добрев.

Кръстю Тарпански, съпруг на сестрата на Раковски – Нанка. Оставя свои писмени спомени, които съдържат сведения за Раковски.

В затвора Раковски е посещаван и от българи от цариградската колония. Особено чакани от него са срещите с Неофит Бозвели, който не престава да му вдъхва кураж и също полага големи усилия да го избави от тъмницата. Чрез него, както и чрез някои други сънародници Раковски получава

възможност да следи развоя на църковната борба през интересен етап от нейното развитие.

Благоприятна за тяхната съдба обаче се оказва промяна в държавното управление, настъпила в Турция. За министър на външните работи е назначен реформаторски настроеният Мустафа Решид паша¹⁰ – „родолюбец и попечител за удобрението турскою държаву“, както го нарича самият Раковски. Интересно свидетелство оставя Кръстю Тарпански, според което, **около година преди освобождаването си Раковски преподава частни уроци на децата на висшия османски сановник**, а поради здравословни проблеми е установен на по-лек режим. Мустафа Решид паша не просто има снизходително отношение към българина – той го допуска да учи собствените му деца, което **показва как е възприеман и оценяван Раковски дори в положението на затворник. Само на 23 години – полиглот, получил солидно образование в най-реномираната школа в империята, близък с княз Стефан Богориди, запознал се с елита на Цариград, Марсилия и Париж.** Малко по-късно, когато е избран за велик везир¹¹ Мустафа Решид паша се заема да съдейства за освобождаването на двамата невинни. **В този момент те са подкрепени и от Стефан Богориди, който отправя писмена молба до великия везир за пускането на свобода на затворниците, в която посочва и конкретен поръчител, който ще гарантира за Раковски.** С издаденото ираде¹² първо е пуснат бащата, а малко по-късно и синът. Стойко Попович се завръща в Котел, снабден с писмо от Стефан Богориди, с което котленските чорбаджии получават уверение, че повече няма да се занимава с обществена дейност.

След близо три години и половина, прекарани в мрачните турски затвори, в началото на 1847 г., Раковски се озовава на свобода, но със силно влошено здраве. По всяка вероятност престоят в тъмните, влажни и без никакви хигиенни условия килии, е причината той да заболее от туберкулоза, която в следващите години, при непрестанните му пътувания, ще се обостря все повече.

След напускането на тъмницата, Раковски се установява в турската столица. Започва „Цариградския период“ от живота на пламенния родолюбец. Както самият той отбелязва, покрай неговите и на баща му усилия да ангажират лица, които да помогнат за излизането им от затвора, семейството му се оказва напълно разорено. Оpozнал добре турската съдебна система и прекарал „своеобразен университет, участвайки в разискванията по обвиненията на различни затворници“, **първоначално се насочва към адвокатската професия¹³.** Открива своя кантора в Балкапан хан, средище на българската колония в Цариград. Наследил предприемчивия дух на своя баща, установил

¹⁰ Мустафа Решид паша е автор на важния реформен акт – Гюлханския хатишериф от 1839 г., прокламиращ равенство между мюсюлманските и немюсюлманските поданици на султана и с който се поставя началото на периода на реформи в Османската империя, известен като Танзимат.

¹¹ Главен министър на султана – на практика министър-председател на Османската империя, в когото е съсредоточена изпълнителната власт.

¹² Султански указ.

¹³ Раковски владее свободно турски и още няколко езика и в затвора изготвя различни прошения на другите затворници.

близък контакт с великия везир Мустафа Решид паша, както и натрупал познанства покрай адвокатстването, което продължава до края на 1848 г., Раковски бързо навлиза в сферата на търговията и предприемачеството.

Цариград през XIX век

Интересите му са разнообразни – планира строеж на фабрики, мелници, дараца, интересува се от железодобива в Самоков. По думите на гръцкия консул в Букурещ Ризос – „**млад, образован и красноречив**“, **Раковски се впуска в предприемаческата сфера с впечатляващ замах, успявайки да убеди водещи цариградски кредитори в своята благонадеждност и да получи от тях огромни средства.** Така през 1849 г. влиза във връзка с цариградския сараф¹⁴ Замбоолу, с чиито средства откупува най-големият и доходоносен панаири в българските земи до Освобождението – Узунджовския панаир (в дн. Хасковска област). По-късно откупува Пловдивския (за 800 000 гроша) и Татарпазарджишкия, последвани и от Сливенския. По същото време започва общи сделки с известния Мустафа бей, който му дава пари за преоткупуване на данъците на Пловдивска и Пазарджишка околии. Има съдружие и с известната пловдивска фамилия Чалъкови. Търгува с българи, турци, поляци и гърци, установени в Англия. По този начин за кратко натрупва значителни финансови средства.

¹⁴ Човек, който се занимава с търговия със злато и обмяна на пари.

Във връзка с битността на Раковски като търговец и предприемач, слабо известна е една негова идея, която развива десетилетие по-късно. В нея отново си проличава непрекословния му патриотизъм – за създаването на българско търговско дружество, което би допринесло за това българите да се избавят от чуждестранните търговски посредници (1860).

Узунджовският панаир

Дружеството трябвало да започне дейността си с 3 000 акции по 50 английски лири. След като се събере първоначален капитал от 150 000 лири, те ще бъдат вложени в някоя европейска банка. Според котленеца посочената сума от 150 000 лири може да се събере от българските търговци в Русия, Влашко, Молдова, Австрия, дунавските селища и в Цариград. Идеята е търговското дружество да изпрати свои представители в европейските градове, които търгуват с българските земи. Въпросните представители ще закупуват и изпращат необходимите стоки в Българско като така ще се елиминират чуждите посредници и съответно стоките ще се продават по-евтино. Акционерите в дружеството също ще имат печалби, което би улеснило акумулирането на капитал сред българите.

В цариградския си период Раковски натрупва значителни финансови средства, но едновременно с това опознава битието и неволите на обикновените българи:

„Колкото и да се обогатявах, няхах никакво удоволствие, понеже упознах вся страдания нашего беднаго народа и гледах, че от ден на ден пропада в по-големи угнетения...”

Въпреки разностранните търговски начинания, с които се залавя, Раковски не спира с патриотичната си дейност. Наново се включва в борбата за църковна независимост, като участва в постъпките за издаване на ферман за строеж на българска църква в Цариград. На 9 октомври 1849 г. е издаден дългоочакваният документ – този акт е от изключително значение за църковно-

националната борба на българите, тъй като чрез него османската власт на практика официално признава съществуването на български народ (булгар-милети) в рамките на Османската империя, като отделен от гръцкия (рум-милети). Княз Стефан Богориди дарява своя собствена къща, на първия етаж, на която е разположен православен параклис. Десетилетия, по-късно през 1898 г. на мястото на старата дървена църква тържествено е осветен храмът „Св. Стефан“ – известната Желязна църква.

Къщата, подарена от княз Стефан Богориди за българска църква в кв. Фенер, Цариград.

Сред 24-те членове на новосформираното църковното настоятелство е Раковски. Чрез своите контакти полага усилия да съдейства и за така очакваното от българите правителствено позволение за започване издаването на първия български вестник в Цариград – "Цариградски вестник" на д-р Иван Богоров (1848).

Така Раковски окончателно прави своя избор, който ще се окаже исторически – вместо да развива успешна търговска дейност, която ще му носи солидна печалба или да се устрои на добра и изгодна чиновническа позиция, той избира да служи на народа си до края на своя живот.

Интересен нюанс относно този период от житието му внасят спомените на Драган Цанков, сестра му Нанка и други съвременници. Според тях по време на престоя си в Цариград, вероятно непосредствено преди Кримската война, **Раковски постъпва в изключително влиятелния и богат орден на бекташите (дервиши)**. Неговата организация е подчинена на строга йерархия –

ложите се наричат текета, в които само великите майстори („баба“) могат да посвещават. Приемът в тях е демократичен – не е обвързан с вероизповедание и народност. Членовете се обличат в дълги ленени бели роби и полагат три клетви – за добродетелност, морал и вяност. Философската доктрина на бекташите обединява ислямски, шиитски, персийски и християнски елементи. В своето творчество, въпреки че отделя внимание и неприкрити симпатии към този култ, Раковски не потвърждава с яснота принадлежност или мотивите за нея. С оглед на конспиративната му дейност през целия му път на революционер, се предполага, че членството му е подтикнато с цел внедряване в най-висшите кръгове на османското общество и разширяване на контактите, които ще му бъдат необходими.

V. КРИМСКАТА ВОЙНА, „ТАЙНОТО ОБЩЕСТВО“ И ЧЕТАТА В БАЛКАНА.

В края на 1852 и началото на 1853 г. настъпва рязко изостряне на отношенията между Русия и Османската империя. Десетилетия наред Русия води системна политика (руско-турските войни от 1787–1792, 1806–1812 и 1828–1829 г.) за разрушаване на Османската империя и създаване в европейските ѝ владения на независими държави под нейно покровителство, като по този начин затвърди икономическото и политическото си положение в Близкия Изток и да обезпечи свободния си излаз на Черно море. Този стремеж среща отпора на Англия, Франция и Сардинското кралство, подкрепящи „болния човек на Европа“ – Турция.

Поредният руско-турски конфликт – избухналата през 1853 г. Кримска война, вдъхва нова надежда за освобождение на българския народ. Раковски пише в спомените си:

„В него же време, когато дойде княз Менчиков¹⁵, общий възтърж се запали в наш българский народ и всекий българин с радостию чакаше и уже бе уверен за свое освобождение от турское иго. Все болгары се решиха да съдействуват с всякий начин на това.“

Кримската война започва с окупацията от страна на Руската империя на Влашко и Молдова. В тази обстановка Раковски (тогава на 32 години), още в началото на 1853 г. в Цариград създава т.нар. „Тайно общество“, което бележи съществен етап в развитието му на професионален революционер. По своята същност „обществото“ е първата общонационална революционна и политическа организация на българите, чиято цел Раковски дефинира в писмото си до Иван С. Иванов – да се положат усилия за намаляване на угнетенията над българите, борба с турските злоупотреби, подготовка на народа за въстание, като вдигането се поставя в зависимост от руското напредване.

По това време Раковски вече е изградил сериозни връзки с целия финансов и обществен елит на Балканите. Около личността си успява да групира радикално настроен финансов и идеен кръг, на който той става естествен лидер. В организацията влизат калоферецът Иван Бацов – управител на търговската фирма на братя Тъпчилещови, капитан Павел Грамадов, Константин Ранов – съдружник във финансовите дела на Раковски, Павел Чалъков от заможната фамилия Чалъкови, Апостол Конкович и други български дейци, главно търговци от Цариград и провинцията и няколко българи на турска служба. Под формата на дарения за читалищна дейност, членовете започват събиране на средства за осигуряване на въоръжение. В рамките на „Тайното общество“ се предлага и приема като знаме на бъдещата свободна България трибагреника – бяло, зелено и червено, чиито цветове Раковски вероятно заимства от италианския национален флаг.

¹⁵ Главнокомандващ руските сухопътни и морски сили в Крим, бел. съст.

За главен район на действие е определен централният дял на Стара планина – Търновско, Габровско и областта между Калофер и Казанлък. Българските части трябвало да заемат веднага главните планински проходи, които били много подходящи за подобни действия, и оттам да разширят въстанието към околните равнини. По този начин щели да бъдат прекъснати и съобщителните връзки на турската армия, разположена по протежението на Дунава, с южните български земи.

В самото начало на войната през октомври 1853 г., със съдействието на министъра на външните работи Мустафа Решид паша, когото Раковски добре познава, е назначен от военния министър за пръв терджуманин¹⁶ на Дунавската армия при главната военна квартира в Шумен. Тази висока длъжност му дава възможност да пътува свободно из българските земи, като неговата истинска цел е да събира и предава информация на руското командване за плановете и движението на турската армия. Успява да изгради клонове на „Тайното общество“ на много места като Габрово, Шипка, Търново, Русе, Свищов, Шумен, Враца. Заради близостта си със Сърбия и Влашко, Видин е определен за координационен център на конспиративната мрежа. По спомени на Иван Бацов, „посветените“ членове на обществото, които са снабдени и с оръжие, достигат приблизително 3 600, организирани в няколко отряда.

Иван Бацов отначало придружава Раковски, после е насочен да установи връзка с руското военно командване във Влашко. На главнокомандващия предава „Списък на българите, които могат да се използват за делото“, а после влиза в контакт и с пратеници от Западна България. Оттам се отправя към Сърбия и в Земун се среща и води разговори от името на „Тайното общество“ с руския генерален консул в Белград.

Междувременно Раковски изпраща Павел Грамадов в Зографския манастир и Солун. Срещите с митрополит Натанаил в този манастир имат за цел да се осигури връзка с гръцките въстаници в Епир и Тесалия и да бъдат проучени възможностите за съгласуване на действията.

Сред най-активните ядра от съмишленици на Раковски е и това в Свищов, начело с Апостол Конкович, който тайно поддържа кореспонденция с видния одески българин Николай Палаузов, който през лятото на 1853 г. изпраща записка до командващия руската Дунавска армия Михаил Горчаков, озаглавена „За сегашното положение на българите в Европейска Турция“, с призив за изпращане на руски офицери в българските земи, които да подготвят населението за предстоящо въстание.

Раковски започва обиколки из Северна България. През октомври той е в Шумен. След обиколката отива пак там през средата на декември 1853 г., след което се отправя към Видин, откъдето се прехвърля през Дунав в Калафат. **Във Влашко е към края на декември 1853 г. и взима участие в боя при Четатя (25 декември 1853 г.). След битката обаче Раковски неочаквано е арестуван:**

¹⁶ Преводач.

„Внезапу мя откараха от Калафат на Шумен пред главнокомандующого Юмер паша, кой иска да мя съди кату руски шпионин“.

В своето „Житие“ по-късно изказва предположението, че в разкриването му вероятно имат участие онези котленски първенци, които преди няколко години правят донесение срещу него и баща му и ги пращат в затвора.

Вместо да бъде разстрелян, Раковски престоява близо месец затворен в Шумен, а през февруари 1854 г. Юмер паша го препраща към Цариград – тежко окован и под строга стража. Въпреки това, успява да избяга и да се прехвърли в Цариград. Според Кръстьо Тарпански това вероятно става, след като Раковски предварително се уговаря с добре познатия му Мустафа бей, който го чака в Одрин, а после го отвежда в Цариград. Там обаче прочутият котленец е отново задържан в полицията, откъдето Мустафа бей успява да го избави, представяйки двама поръчители. **Раковски му обещава да приеме исляма и да се ожени за неговата дъщеря. Тези „обещания“ са нужни на българския революционер, за да приспи бдителността на османските власти, да намери сигурно убежище, откъдето да проследи развоя на военните действия и да обмисли своите следващи стъпки.** В столицата Раковски остава няколко месеца, през които живее в дома на Мустафа бей и не спира да контактува с българите в Цариград. Кримската война е в разгара си, когато узнава, че руските войски са преминали Дунава:

„Къту чюх че русийски войски минали Дунава, събрах абие 12 избрани момци българи, и кату ги заклех в святое причастие чрез священи български лица, тръгнахми от Воспора за Стара планина добре убуръжени.“

Раковски бързо сформира четата от дванадесет души и през юни 1854 г. се отправя към Котленския балкан, за да достигне находящите се в Северна Добруджа руски войски и да се присъедини към тях. Средства за подготовката и въоръжението дават български дейци от Цариград, както и свещениците при българската църква. Планът на Раковски не се осъществява, защото междувременно главното командване на руската армия разпорежда оттегляне. Това принуждава Раковски, достигнал района на родния Котленски балкан, да разпусне участниците в четата.

През втората половина на XIX век в средите на българската революционна емиграция в Влашко започват да се появяват литографии с патриотични и революционни послания. Значителен принос за това има Георги Раковски, който е и основен подбудител за създаването и разпространяването на историко-революционни литографии сред българския народ. Чрез разпространяването на художествените творби той успява да усилва революционната пропаганда и бързо да ориентира съотечествениците си относно актуалните проблеми на българския национален въпрос.

В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е запазена литография, която излиза по инициатива на Георги Раковски, известна под заглавието „Сънят на българските народни дейци за освобождението на

България през 1854 г.". Автор на тази творба е Константин Русович – възрожденски художник, търговец и банкер.

Композицията представя пастир заспал под дърво. Пред него е стадото му; в облаците ангел тръби, сочещ с ръка встрани към България, представена като девица, окована във вериги. Пред нея е сложена корона и меч, а зад нея легнал лъв.

Литографията „Сънят на българските народни дейци за освобождението на България през 1854 г.“

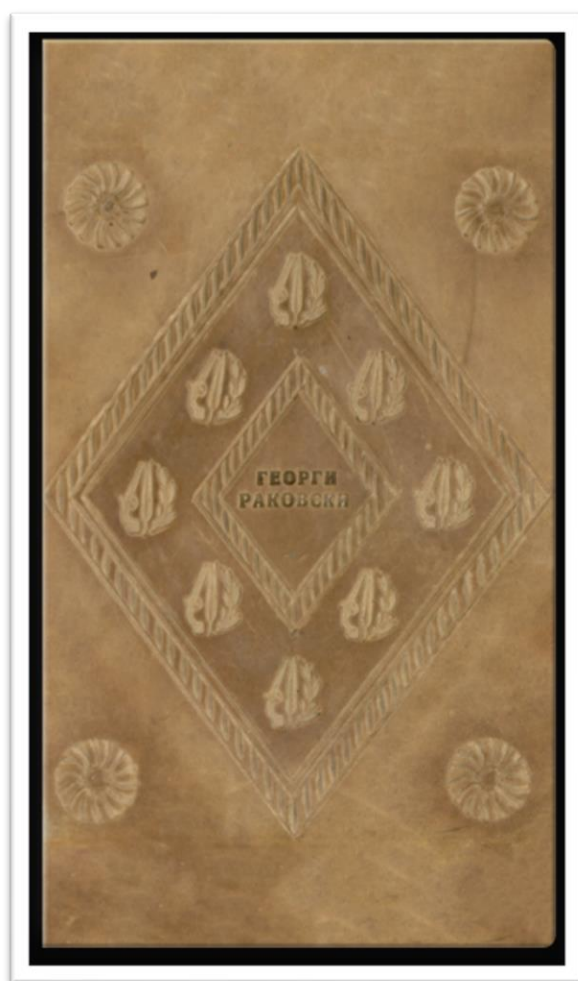

Раковски с хайдушка чета в Балкана – 1854 г. от Андреа Сако. Предполага се, че италианският художник и Раковски са се познавали и са били приятели, а картината е рисувана години след събитието, което представя, вероятно към края на живота на Раковски, когато той пребивава в мошията на братовчед си Никола Балкански, НВИМ – София

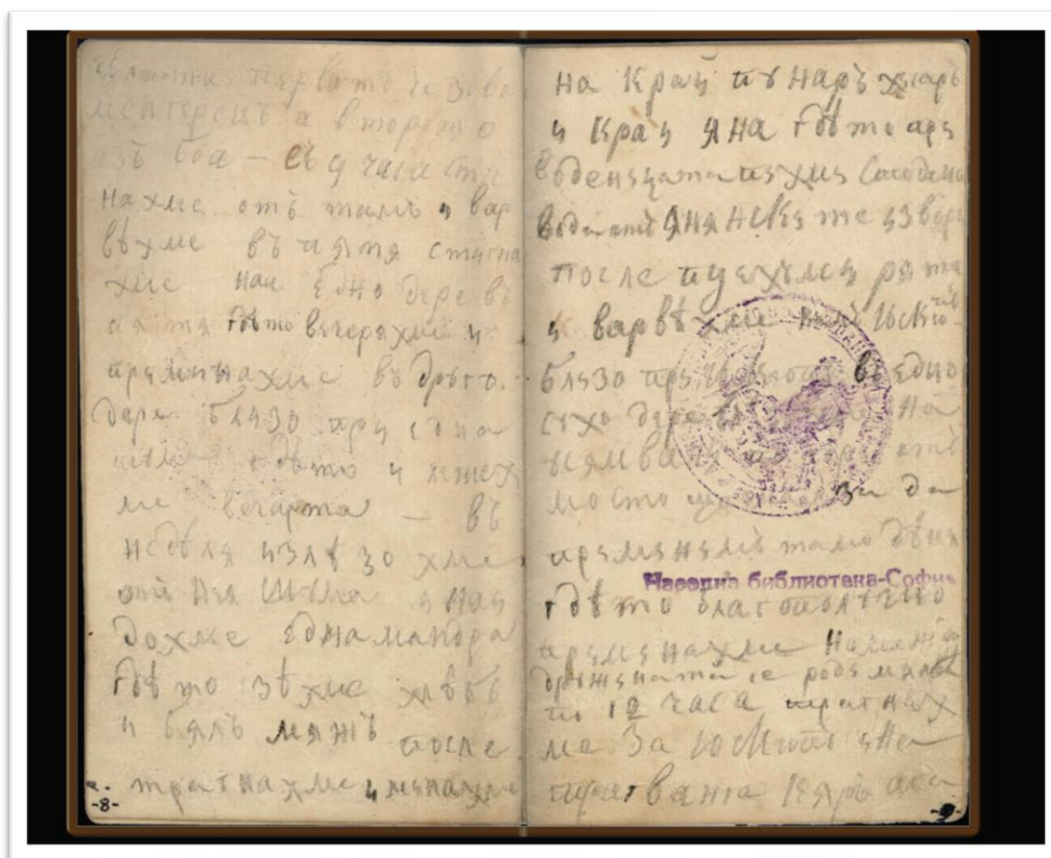

Сабя с гравирен със злато надпис „Сава С Раковски 1 май 1854 год“, РИМ – Русе

Сабята на Раковски, съхранявана в Регионален исторически музей – Русе има интересна история. Тя е открита при събарянето на стара къща в с. Ново село, Русенско през 1955 г. – 100 години след героичните събития. Ръждясалото острие е дадено на селския ковач, за да го почисти и да направи от него ловджийски нож. При свалянето на ръждата от силно увредения от корозията клин се открива надпис, гравирани от дясната страна със златни букви „Сава С Раковски 1 май 1854 год“, указващ недвусмислено името на легендарния притежател на сабята. Къщата, където ценната вещ е открита, принадлежала навремето на някой си Боню Стоянов. Човек със същото име се споменава в едно писмо на Раковски до зет му Кръстю Тарпански. Може да се предположи, че въпросният Боню Стоянов през 1854 г. е бил един от 12-те четници на Раковски, а след разпускането на четата сабята на войводата е останала у него и е била съхранена като особена ценна реликва. Гравиранията дата на клина на сабята предхожда потеглянето на четата, което води до извода, че тя е вероятно изработена или закупена в османската столица, където майстор-златар е гравирал златните букви.

**Корица на личния бележник на Георги Раковски,
съхраняван в Националната библиотека „Св.
св. Кирил и Методий“.**

Факсимиле от личния бележник на Раковски, в който той подробно описва движението на четата от 12 души, която ръководи, до пристигането ѝ в Котленския балкан.

След разпускането на четата, следващите четири месеца Раковски намира убежище в Котленския балкан, където сестра му всеки ден носи храна и дрехи за преобличане. Сестра му и зет му помагат и в събирането исторически, филоложки и етнографски материали от родния край за творческите занимания на Раковски. **Докато се укрива в района на Котел в една пещера в местността "Коминчето", станала известна като Пещерата на Раковски, написва първата редакция на поемата си „Горски пътник“, както и на спомените си от затвора в Цариград – „Неповинен българин“.**

През есента Раковски се установява в Тарпановата бояджийница, а зимата у къщата на сестра си, като не престава да работи над „Горски пътник“. Той прекарва у Нанка допреди Нова година, когато две момиченца случайно го виждат край огнището. **На 25 декември 1854 г. излиза от Котел и тръгва към Свищов, опасявайки се, че може да бъде заловен. Навършил Христовата възраст, Раковски напуска завинаги „бащиното огнище“ и няма да се завърне на българска земя до края на живота си.**

Пещерата, където Раковски се укрива, след като се прехвърля с чета в Котленския балкан през 1854 г. В нея през есента на същата година започва да пише първата редакция на най-прочутата си творба – поемата „Горски пътник“. Природната забележителност днес е известна като „Пещерата на Раковски“

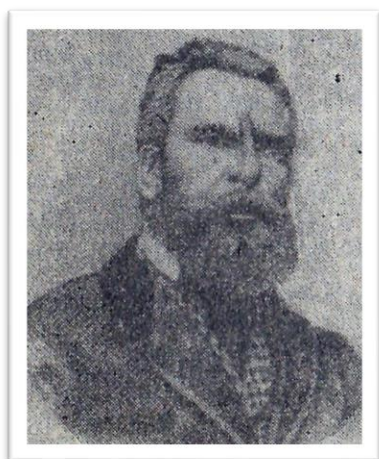
Котленския балкан, стара фотография

Кремъчен пищов на Георги Раковски от 1854 г., НИМ – София

Когато напуска завинаги пределите на отечеството си през 1855 г., той оставя личното си оръжие – два пищова-кремъклии, при своя приятел и съмишленик Цвятко Радославов, в чиито дом в Свищов често отсяда. По изричната воля на Радославов, след смъртта му, те са запазени и дарени – първоначално на Свищовския клон на Опълченското дружество, а след това единият на Историческия музей в Свищов, а другият на Националния исторически музей в София.

VI. НОВОСАДСКИ ПЕРИОД.

Поборникът Никола Балкански, братовчед и съмишленик на Раковски, снимка от 1867 г.

В началото на 1856 г. с помощта на верни приятели от Свищов, Раковски преминава във Влашко, където се установява в мошията¹⁷ на братовчед си Никола Балкански в с. Станоя. Въпреки неблагоприятното развитие на Кримската война, следейки внимателно събитията, се надява на победата на Русия и на 1 януари 1856 г. той пише „Постъп български“.

Във Влашко се отдава на книжовно творчество до края на май 1856 година. **Вероятно поради нарасналата опасност да бъде заловен, в средата на годината, преминавайки през Белград, се установява в Нови Сад, тогава в границите на Австрия.** В този център на сръбския литературен и политически живот, той установява връзки с много

от изтъкнатите сръбски общественици и книжовници. Истинско приятелство свързва Раковски с изтъкнатия сръбски журналист и писател д-р Данило Медакович, завършил философия в Германия. Периодът на сътрудничеството помежду им се оказва особено ползотворен за българския революционер. В печатницата на сърбина са **отпечатани първият брой на вестник „Българска дневница“ (1857) и „Предвестник горского пътника“ (1856).**

Вестник „Българска дневница“ е замислен като алтернатива на единствения излизаш по онова време български периодичен орган „Цариградски вестник“ и е първият редактиран от Раковски. Той се стреми да подчини съдържанието на вестника на българските нужди, като дава информация и коментар за случващото се в България, на Балканите и в Европа. В уводната бележка Раковски очертава програмата на вестника така:

¹⁷ Имение

**„Ми щем открива пороци и престъпления на управители
било духовни или светски, а най-вече лист наш имаще тайзи
здатък да народ добие правда гражданска, държавна, църковна
и народна свест...“**

„Предвестник Горского пътника“ е първият самостоятелен труд на Раковски. Той е съставен от две части – публицистика и стихотворения. Статиите, поместени в първата част, описват отражението на Кримската война в българските земи, политиката на Турция, и западните държави, невежеството и фанатизма на османската администрация. Силно гражданско звучене имат и публикуваните стихотворения:

**„Братя мили българи, време веке дойде
четеровековно турско иго юначки да съкрुшим,
отечеството мило, предраго, храборно да
с‘ освободим!“**

**„Народ, лишен от славная старина
живее в скотское дълготърпение,
не мисли за никаква прадедна добрина,
отбягва всякое свободи‘ устремление!“**

Успоредно Раковски работи и над окончателното завършване на поемата си „Горски пътник“. Той изоставя първите две редакции, подготвени в Котел и Влашко, и написва нова, трета редакция, която през април 1857 г. предава за печат.

„Горски пътник“ за пръв път в българската литература изобразява хайдутството като явление в историческия живот на народа, разобличава господстващия политически строй и неговите крепители – чорбаджиите и фанариотското духовенство, разкрива произвола на ръководните турски кръгове. Поемата призовава с всеки свой стих към борба, към революционни преобразования. В нея намират отражение нови задачи, нови идеали. Чрез нея Раковски се стреми да покаже неизмеримата тежест на чуждия гнет, на упадъка на османската феодална система.

В „Горски пътник“ Раковски засяга и важния въпрос за ръководството на борбата и за нейната организация. Според него усилията на българския народ трябва да се ръководят от един център: „Общо ни средоточие трябва...“.

„Горски пътник“, 1857 г., НИМ – София

В Нови Сад Раковски се заема и с превеждането от сръбски и гръцки език на два учебника, съставянето на кратък български речник, завършва ръкопис за българския език. Извършва и ползотворна събираческа дейност – събира стари песни, предания и обичаи, от които подготвя сборник „Стари български народни песни“.

През 1857 г. Високата порта предприема постъпки чрез своя посланик във Виена да бъде спряна от австрийска територия революционната пропаганда сред българите – като най-опасни се посочват вестник „Българска дневница“ и „Предвестник Горскаго пътника“. Така, приятелски настроената към Османската империя Австрия, експулсира Раковски от територията си, който се насочва към Галац. По този повод д-р Данило Медакович отбелязва в края на 1857 г: *"...През всичкото това време... той (Раковски) показва рядка дейност на книжовно поприще, с която мислеше да бъде полезен на народа си... Велика щета е, гдето политическите обстоятелства не му позволиха да служи книжовно или литературно народу си, понеже той би му служил усърдно и вещо."*

VII. В МОЛДОВА И РУСИЯ. ПЪРВИ ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ.

Същата година Раковски издава „Позив на спомоществование за учреждения на една Българска книжевна община в Галац“, където четем:

„Човек без учение и наука е мъртъв наравно...“, както и че цивилизованите **„учени народи... са били щастливи да се украсят със своя наука и умно образование...“**. В позива си Раковски залага идеята за създаване на самостоятелна научна българска институция. Това се осъществява дванадесет години по-късно и вече след смъртта му – създаването на Българското книжовно дружество, бъдещата Българска академия на науките (1869).

През януари 1858 г. по поръчение на българите от Галац, Георги Раковски пристига в столицата на Молдова – Яш, за да ходатайства пред своя приятел от ученическите години в Цариград княз Никола Богориди за разрешение да се открие в града българско училище и печатница. Въпреки неколkokратните запитвания от страна на турското правителство относно местонахождението на Раковски, неговият приятел княз Богориди ги заблуждава като заявява, че той вероятно е в Сърбия или Влашко.

В неговата приемна Раковски се запознава с двама бесарабски българи, които носят подписка за откриването на българска гимназия Болград и веднага започва да лобира пред княза за издаване на необходимия указ. Проектът за българско средно училище в Бесарабия е разглеждан от руската администрация от средата на 40-те години на XIX в., но не получава развитие, заради руската политика за създаване на централизирана образователна система. Развитието му става възможно след Кримската война, когато Болград с около 40 български колонии е присъединен към Молдова.

На 10 юни 1858 г. е издаден желаният хрисовул¹⁸, за създаването на Народно централно училище в Болград, който подробно урежда неговия статут, финансиране и управление. **Така е учредена първата в историята българска гимназия, а самият Раковски е поканен да стане директор на гимназията.** Междувременно обаче му се налага да напусне поради силния натиск на османското правителство да бъде предаден в Цариград.

Връзката на Георги Раковски с обществените и просветните дейци на българите от Бесарабия има голямо значение за развитието на Болградската гимназия в първите години от нейното съществуване. Където и да се намира, с каквото и да се занимава, той намира време да живее с проблемите на първото българско средно училище. Това е видно от писмата, които Георги Раковски пише до училищното настоятелство в Болград, до отделни членове на Попечителния комитет (Панайот Греков) или до първия директор, а след това и гимназиален учител Сава Радулов. Раковски съветва да има сериозно отношение при подбора на учители и препоръчва да се осигури възможност на

¹⁸ Официална грамота със златен печат и подпис на владетеля.

по-способните учители да отидат да специализират в чужбина. Георги Раковски нееднократно поставя въпроса да вземе под аренда Болградската печатница. В неговия архив е запазено предложението му за наемане на типографията на Болградската гимназия, в което са развити ценни идеи. Мисълта за основаване на печатница при гимназията Георги Раковски споделя още при откриването ѝ. След спирането от румънските власти на изданията от него в „Бранител“ (август 1864 г.), той се нуждае от печатница и се обръща с писмо до Попечителния комитет, като формулира „Предложение за наемане на българската печатница в Болград“, писано на 15 ноември 1864 г. в Букурещ, което съдържа и устав за работата на типографията. Обаче Попечителният комитет отхвърля искането на Георги Раковски, като мотивите за отказа са неизвестни

След кратък престой в Кишинев, в края на март той пристига в Одеса, където е приет в дома на видния български търговец Никола Тошков.

Болградската гимназия „Свети Кирил и Методий“ е първото българско средно училище, за чието откриване основна заслуга има Георги Раковски. Осветена е на 1 май 1859 година. В чест на Раковски, през 1999 г. гимназията е преименувана на негово име.

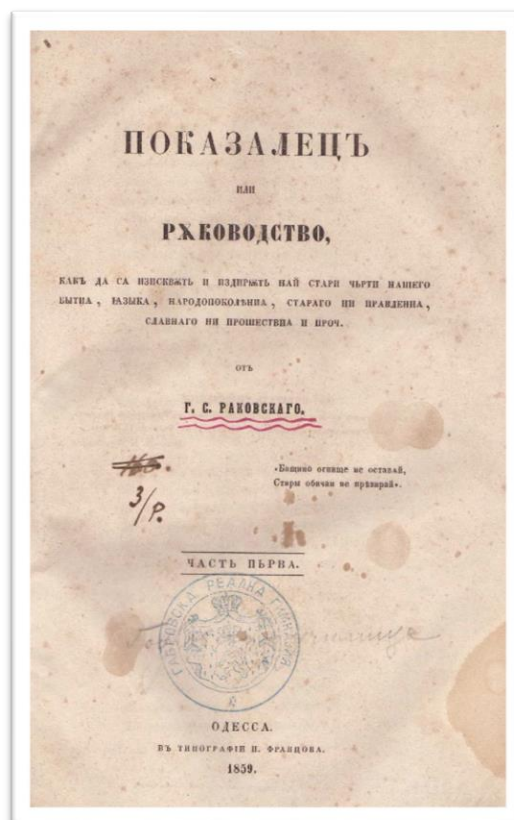
Георги Раковски не случайно се насочва и установява в черноморския град. Тук има значителна българска колония, част от българите-търговци разполагат с големи финансови възможности и през 1854 г. е създадено Одеското българско настоятелство. Одеският период на Раковски се отличава с голяма творческа плодовитост. Тук завършва етнографския си труд и материалната помощ на Николай Тошков, издава в края на февруари 1859 г. **„Показалец или ръководство как да се изискват и издирят най-стари чърти нашего бытия, языка, народопокोलения, старого ни правления, славного ни прошествия и проч. Чяст първа“**, като книгата има следното мото: **„Бащино огнище не оставяй, стари обичаи не презирай“**.

В своя „Показалец...” Георги Раковски в съкратен вид дава кратка представа за материалната и духовната култура на българите, да покаже древния произход на българския народ и неговия език, славянския произход на българите и тяхното право да бъдат признати като самостоятелна нация. „Показалецът...” представлява разгърната програма за етнографско проучване на българската народна култура. В първата част са набелязани обичаите и обредите на българите, народните песни: митологични, юнашки, битови и т.н. Следват въпросите за българската народна астрономия и метеорология, историята на селищата, старинните паметници.

Във втората част на „Показалец...” Раковски предвижда събиране на материали за занаяти, архитектура, земеделие, стари ръкописи, сведения за историята на училища и църкви. Тази програма, начертана от Георги Раковски цели да се представи цялостно живота на българския народ. В трудът има и подробно описание на обществения живот на българите: седянката, тлаката, съборите, годежа, сватбата. В отделна глава се разглеждат скотовъдството и занаятите: железарство, зидарство и иконопис. Раковски се спира и на характера на българина. Той посочва, че сред българите владее дух на равенство, че няма

Литографията на цар Асен I от Николай Павлович към книгата „Няколко речи о Асеню...”

„Показалец или ръководство, как да се изискват и издирят най-стари черти нашего бытия, языка, народопоклонения...”

никакви аристократически титли за „родопоклонение”, че се почитат по-старите: „Най-бедному и сиромашу старцу, кога ся появи между им, стават му на крака и му отдават първое седалище и слушат го с почит и уважение! ...Този свободний дух, що владее в селски българи, е най-старая и най-благородная черта, първаго им бития”. Георги Раковски чертае най-широката програма, която до тогава българин прави в областта на етнографията, труд с висока научна стойност и актуален в много отношения и днес.

Историческият труд „Неколко речи о Асеню Първому” не е одобрен от цензурата, тъй като в нея се излагат злоупотреби на Патриаршията. Така

Раковски се вижда принуден да я напечата в Белград (1860). Като артефакт са интересни и литографиите на Николай Павлович в книгата, които са четири на брой. Павлович илюстрира с литографии и двата атласа на д-р Петър Берон.

По време на престоя си в Русия Раковски продължава да получава сведения за гнета, който тегне над българския народ, за беззаконията, обирите и убийствата, вършени от османската власт и от разбойниците, които вилнеят безнаказано в страната. Мисълта за освобождение на родината не го напуска.

В Одеса, 37-годишен, той изработва и първия свой цялостен план за освобождението на България. Писан през лятото на 1858 г., планът представлява важен документ за развитието на революционните виждания на българския патриот. Озаглавен от Раковски „Позив към родолюбци българи за освобождениа Българин“, той започва с откъс от „Горски пътник“:

„Що е живот наш в сие робство? . . .

По-добро е смърт маломинутна, нежели дълги рабски живот ...“

В няколко последователни точки Раковски излага какъв трябва да бъде планът:

1. да се изберат подходящи лица
2. да се съберат достатъчно средства
3. да се изпратят в Петербург и Париж подготвени хора да действат пред ръководни дейци от тези страни
4. да се състави тайна канцелария, която да води преписка с влиятелни българи
5. да се изпратят хора, които да осигурят участието на гърци, сърби и черногорци.

Във втората част на плана Раковски предвижда вдигането на въстание да стане едновременно в цяла България или най-малко във Видинска и Търновска област, но оттам веднага да се разпространи по целия Балкан, да се завземат планинските проходи, да се осигури постоянна връзка със Сърбия и Влахия. В България да се изпратят хора, които да подготвят народа и да внесат оръжие. Когато бъде вдигнато въстанието, тогава ще се състави временно управление и ще бъдат издадени съответни закони. Посочва се и знамето: то трябва да бъде червен плат от едната страна с изображение на лъв и надпис „Свобода или смърт“, а от другата — с кръст и надпис „Бог с нами напред“.

Раковски разчита на вдигането на целия български народ. Той предвижда създаване на общ ръководен център, предварителна подготовка вътре в страната, въоръжаване, осигуряване на съюзници, избиране на подходящ момент, подготовка на общественото мнение в Европа; също така чертае и тактиката на въстанието, предвижда бързото завземане на Стара планина,

Планът на Раковски чертае реални и точно определени по място и време действия, свързва ги в единно цяло, подчинява ги на единно ръководство, посочва им ясно определена цел. Със залегналите в него положения, планът от 1858 г. се явява най-прогресивното за времето си постижение на българската революционна мисъл.

VIII. В БЕЛГРАД. ИЗДАВАНЕ НА ВЕСТНИК „ДУНАВСКИ ЛЕБЕД“.

През есента на 1860 г. Раковски се премества в столицата на Сръбското Княжество – Белград, където продължава своите исторически изследвания. Желанието му за продължаване на така важната публицистична дейност се осъществява – радва се на познанството и високия прием на сръбския княз Михаил Обренович. „Князът е благоразположен към мен“ — пише той още през април 1860 година. Започва издаването на вестник „Дунавски лебед“, в който се засягат теми от различно естество. Раковски реагира на всяка новина от страниците на западния печат, която касае българите. В своя вестник той опровергава или се съгласява с казаното, мъчейки се да създаде впечатление и да изгради чрез статиите си отношение към великите сили по наболелите български въпроси. „Дунавски лебед“ коментира политически, икономически, социални въпроси, външнополитически проблеми, представя недвусмислено отношение към Високата порта и националноосвободителните движения в Европа.

Първи брой на в. „Дунавски лебед“ от 1 септември 1860 година

Появата на „Дунавски лебед“ съвпада с решителната фаза на българското църковно-национално движение след акцията от 1 април 1860 г., когато българите в Цариград отказват да признават върховенството на Цариградската патриаршия. **Още в първия брой на „Дунавски лебед“ Раковски подчертава, че църковният проблем не е важен като религиозен, а като народностен, тъй като означава да „увардим милая си народност“, застрашена от гръцката националистическа доктрина „Мегали идея“.**

Раковски използва вестника, за да покаже и обоснове своите възгледи за нуждата от реформа в българския език („Общи въпроси на старобългарския и книжовен език, на основание на които, ако се решат, трябва да се поправи

днешния книжовен език“). За да повдигне националното самочувствие на българското население, той отпечатва статии, свързани с исторически въпроси.

През 1862 г. в седем поредни броя публикува за пръв път „Житие и страдания грешнаго Софрония“ (1804) под заглавието „Драгоценен паметник на българската нова история“. Творбата на котленския духовник и будител Софроний Врачански е най-ранната автобиография, писана на български език и съдържа ценна информация за живота на българите в самото начало на Възраждането. Публикуват се и статии за народното творчество („Народна българска песен“).

Голям е броят на дописниците, участвали със свои материали при списването на вестниците на Раковски, особено при „Дунавски лебед“. Между тях са много от революционните и просветни дейци, като Стоян Буйнов, Тодор Хрулев, Сава Филаретов, Стоил Балкански, Сава Радулов, Константин Миладинов, д-р Иван Богоров, Тодор Бурмов и др. **Нов момент в българските печатни издания е въведената от Раковски двуезичност на „Дунавски лебед“.** С цел да запознае европейската общественост със съдбата и тегобите на българския народ решава една част от дописките да бъдат на френски, поради което ангажира белградския учител, французина Шарл Арен, да редактира френската част. **„Дунавски лебед“ се превръща в едно от най-високите постижения в българската възрожденска публицистика.**

За влиянието, което има изданието дори и след смъртта на Раковски, свидетелства един спомен на С. Бобчев от 1868 г., когато заедно с други българчета се събирали в читалището в Цариград:

„Най-интересното и омайно за всички ни четиво беше Дунавски лебед. Едно цяло течение от този вестник се пазеше под ключ в шкафа на учреждениято и се даваше по особено разрешение и при поръчка за грижливо пазене. Толкоз желающи имаше да четат Дунавски лебед, че трябваше да се чака ред по някога два и три дена. Никой не се съгласяваше да отстъпи своя ред другиму и с нетърпение чакаше да използва колкото се може по-продължително време четенето на това издание на публициста-революционер.“

Като радетел на всеобщата свободата и правдата Раковски публикува във вестника си и поредица от репортажи за борбата на индийския народ срещу колониалното потисничество на Английската монархия. За да привлече вниманието на международната общественост разказва за зверствата на британските войници, които връзвали по четирима индийци на топовете, след което ги взривявали. От страниците на вестника

Паметникът на Раковски в Ню Делхи в двора на училището, носещо неговото име.

защитава позицията, че Индия трябва да принадлежи на индийския народ, а не на Англия.

В чест на великия български революционер, през 1998 г. с решение на правителството на Индия, е открито училище в столицата Ню Делхи, което получава неговото име, а в двора му е издигнат бюст-паметник на Раковски.

Известен е огромният интерес му и към индийската култура. Той смята, че тя е люлката на всички цивилизации. В наши дни тази теория набира все по-голям брой привърженици, а изследователските проучвания все повече подкрепят предположението, че през Ледниковия период, огромни човешки маси, бягайки от студения климат са се събрали на териториите на днешна Индия, като от там започва преселението на народите.

Раковски предполага, че българите като древен народ, произхождат от Индия. Раковски заявява:

„Щем доказва необратимо, защо ние сме първите и най-старите жители в Европа...”

За целта прави сравнителен анализ на топонимите, в който открива сходства с имената на местности в Индия и България. Научава санскрит и превежда част от древния индийски епос "Рамаяна". Идеологът на нашето националноосвободително движение написва много статии, в които се опитва да повдигне националното самочувствие на борещия се за духовно и политическо освобождение български народ с примери от неговата история, показващи общност с древната индийска култура. Той открива и описва редица примери за родство между българския език и санскрит, като намира и аналогии в българския фолклор с божества и митични персонажи от индийската митология. Според него, малко европейски народи могат да се похвалят с такова богатство. Раковски заимства от модерната по негово време в Европа научна теза, че прародината на човечеството е Азия, а древна Индия е люлката на европейската цивилизация.

Според него българите са „най-чисти“ индоевропейци, които първи напускат Хиндустан и донасят в Европа стария култ към Шива. За разлика от много свои съвременници, пламенният котленец вижда в староиндийските вярвания не „примитивен“ политеизъм, а усъвършенствана религия, от която и по негово време сред българите се пазят значителни следи. Неговите наблюдения сочат, че тази древна религия е близка до християнството и поради това българите лесно биват покръстени.

Всички тези свои виждания Раковски публикува под заглавието „Кратко разсъждение върху тъмните и лъжовните начала, на които е основана старата история на европейските народи“, отпечатано през 1860 г. в Белград.

Макар и в голямата си част да бъдат научно недоказани, всички идеи и постановки на Раковски относно произход, прародина и език на българите, имат особено важна мисия – повдигане и възраждане на българския дух и гордост, така необходими при изграждането на българското национално съзнание.

IX. БОРБА СРЕЩУ ПРЕСЕЛЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В ЮЖНА РУСИЯ.

В следващите месеци Раковски пътува из Сърбия и Русия с „научна цел“. На връщане от Одеса той минава през румънската столица, където подготвя **„Позив към букурешките българи за основание на Българско читалище в Букурещ“**, с който ги поканва да подпомогнат създаването на културно средище за развитие на просветата и напредъка. Позивът от дата 20 юли 1861 г. е поместен в кондиката на читалището под мотото: **„Человек от природа е дарен да състави общества; а обществения живот образува и усъвършенствува людие.“** По този начин в Букурещ е основавано българското читалище **„Братска любов“**, което обединява около себе си елита на българската емиграция. Освен това Раковски дарява 100 екземпляра от своята книга **„Горски пътник“** като основа за читалищната библиотека.

По това време въз основа на договореност между руското правителство и Високата порта започва преселение на българи от някои области – главно Видинско, Белоградчишко и Ломско, в Русия и заселването на техните земи с кримски татари и черкези. Руските управляващи среди целят изтласкване на мюсюлманския елемент от новозавладените от Руската империя територии в Украйна и по крайбрежията на Черно и Азовско море и заселването им с българи като надеждни данъкоплатци. Преселническите вълни, последвали всеки руско-турски военен конфликт, датират от XVIII в. и техен резултат е установяването на стотици български семейства в губерниите Таврическа, Херсонска и Бесарабска, в които са създадени 92 колонии от около 100 000 души. Особено многолюдна е преселническата вълна след Руско-турската война от 1806–1812 година. Катастрофална за развитието на българското общество е и преселническата вълна след Одринския мир от 1829 г., когато от Сливенско и Ямболско на север се отправят кервани от бежанци, обезкръвили Тракия и предизвикали срив в стопанското и културното развитие на водещи градски центрове. **От страниците на Дунавски лебед Раковски разкрива опасностите на това преселение и десетки дописки на тежкото положение на изселените се в Русия българи:**

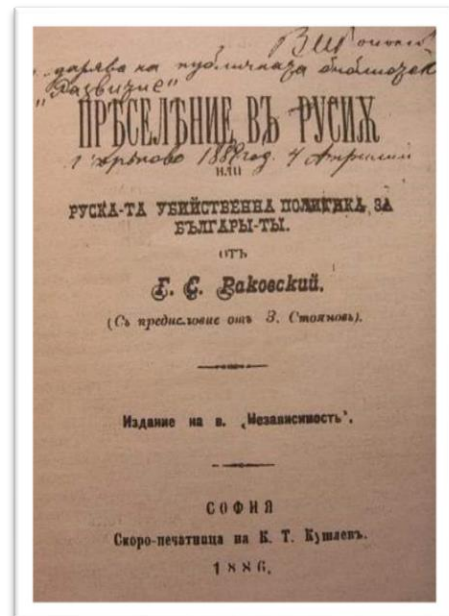
„Преселението е за вас смърт, за децата ви убийство, а за отечеството ни разорение. Никой не ще ви похвали за такава една ниска постъпка, но всички свят ще ви укори и ця ся ръгае с вас като човеци недостойни да увардът бащино си мило огнище, кое наши славни праотци юнашки добили, бранили и вам в свято наследство оставили! Ако ви е дотягнало от мъки, и на тях доди веки време да ся свършат, стига вие да бъдете благоразумни!“

Раковски повежда енергична кампания срещу обезбългаряването на посочените райони и през 1861 г. в Букурещ издава брошурата „Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите“, в която под псевдонима „Един българин“, остро критикува руската политика. Освен това води оживена кореспонденция по въпроса с общественици, като Пандели Кисимов и Кръстьо Пишурка и публикува в своя вестник „Дунавски лебед“ десетки статии срещу преселването, както и кореспонденции за тежките условия, при които са поставени българите в Руската империя.

Раковски не само пише против преселението, той организира среща в Одеса с ген. Петър Стремоухов, който е натоварен да организира преселването на българите в южните области на Русия. На срещата Раковски отстоява категорично своята позиция и получава уверението, че преселническата акция ще бъде преустановена.

Интересно е впечатлението, което е направил на видния руски сановник: „Доколкото можах да преценя това лице, той е един много енергичен и способен мъж, добър родолюбец, но твърде склонен към крайните партии и твърде малко придирчив в избора на пътища и средства.“ „Преселение в Русия...“ предизвиква широк отзвук сред българската общественост и през следващите години редица публицисти, като Любен Каравелов, Христо Ботев, В. Попович по примера на Раковски също пишат по тази тема и критикуват, макар и по-умерено, руската политика.

В резултат на забележителните усилия на Раковски бежанската вълна сравнително бързо затихва, **но самият той в крайна сметка е обявен за persona non grata от Руската империя.**

„Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите“, отпечатана през 1861 г. във Влашко

Георги Раковски и неговият съидейник Стефан Чаушов от Сливен в Галац, 1861 г.

Х. ПЪРВА БЪЛГАРСКА ЛЕГИЯ. „ТАЙНАТА ДРУЖИНА НА ВЕРНИТЕ ПРИЯТЕЛИ“. ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ 1861 Г.

През втората половина на 1861 г. положението на Балканите става все по-напрегнато. Икономическата криза в Османската империя се засилва, върху плещите на подвластните християнски народи ляга все по-тежък, непоносим товар, засилват се беззаконията, грабежите, убийствата. Изселването от българските земи е създавало голямо безпокойство. Не спират външенията в Херцеговина, а в сръбската столица зачестяват инцидентите с турците, настанени в Белградската крепост и около нея. Изпратената в Цариград сръбска мисия, натоварена със задачата да преговаря, не постига успех. Сърбите започват планове за решаване на въпроса с оръжие.

В създалата се ситуация, те имат интерес в българските земи също да има външения. **Раковски поддържа отношения с членове на сръбското правителство и особено близки с княз Михаил Обренович, който заявява открито пред българския революционер позицията, че ако българите се надигнат, могат да разчитат на неговата помощ.**

По този начин в началото на октомври Раковски започва подготовката на едно бъдещо въстание в няколко насоки – установява контакт с всички действащи чети в Балкана, започва се широка подготовка из всички краища на българските земи и енергични действия по набиране на парични средства, оръжие и боеприпаси. Раковски се обръща към българите от Браила, Букурещ, Виена, Одеса и Цариград. От Одеса трима богати търговци – Николай Тошков, Стефан Тошкович и К. Палаузов изпращат 13 000 сребърни рубли и обещават, че след като почне „делото“, ще дадат още средства. Раковски е във връзка и с родолюбците във Виена, откъдето поръчва специален печат за българската военна част. Оттам българските патриоти осигуряват и топографски карти, както и инженерни инструменти и бинокли.

Особено много Раковски разчита на богатата българска колония в Браила. В края на март 1862 г. той изпраща там Иван Касабов, който носи написан от него позив за събиране на средства, необходими „за да добием желаямата си цел“. Раковски вярва в съотечествениците си браилци, защото те първи са „показали делом“, че не жаят никакви жертви за отечеството. Мисията на Касабов се оказва успешна – осигурени за народното дело са 300 жълтици. Българските доброволци са подготвили и свое знаме: от коприна, трицветно – зелено, бяло и червено, със златен лъв върху зеленото поле. Те се снабдяват с униформа и с калпаци, на които са сложени златни лъвчета, стъпили върху турско знаме.

През цялото време Раковски непрекъснато пише наставления по подготовката до „верните приятели“ в Цариград. В едно от тези писма споменава Стоян Буйнов цариградските родолюбци го прочели и „вътреизложените ся удобриха от сичките и тази вечер сме в общата ода на заседание, где ще решим за сичко, и не подир много сичко ще ся тури в действие!“. За да потвърди сериозността на начинанието и да покаже готовност

за съгласуваност на действията с черногорците, Раковски изпраща в Цариград свой портрет с известния черногорски войвода Джуро Матанович, с който провежда среща в Белград. Фотографията е приета от българите в Цариград с възторг и се превръща в символ на разбирателство между двата народа.

Черногорският войвода Джуро Матанович и Георги Раковски в Сърбия, фотография от 1861 г.

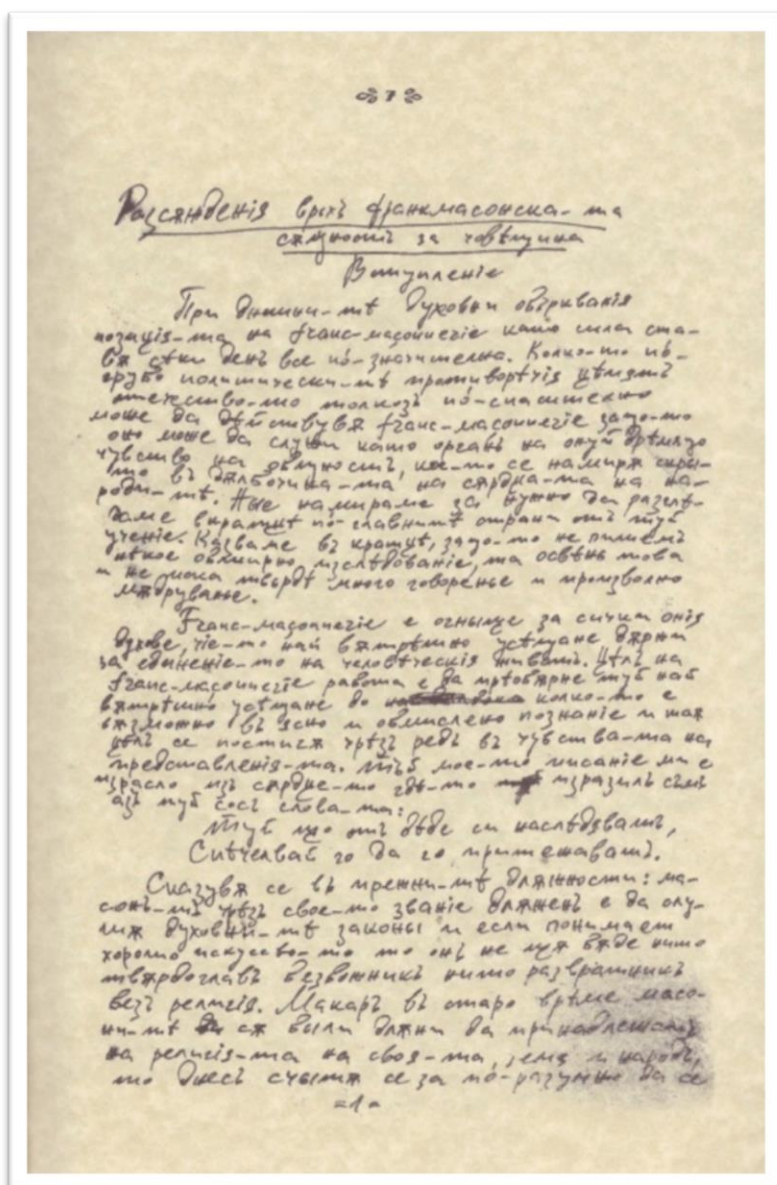
Особено важна роля в подготовката на легията, както и в цялостното развитие на революционната борба е създадената през 1861 г. от Раковски „Тайна дружина на верните приятели“, чрез която той извършва всички необходими дейности – осигуряване на средства и оръжие, изпращане на агитатори, набиране на кадри, връзка с българите от Балканите, Русия и Западна Европа. По своята същност тя на практика е първата българска масонска ложа. В нея влизат Стоил Попов, Йосиф Дайнелов, Киро Попов,

Атанасаки Стоянович, Димитър Гешоглу, Марко Балабанов, Стефан Илич, д-р Христо Стамболски. **В ложата е приет вероятно и Васил Левски, който след смъртта на Раковски, като пряк продължител на делото му, ще доразвие неговите идеи и върху фундамента, поставен от него ще затвърди републиканския масонски лозунг „За чиста и свята република“.**

Като потвърждение на масонската принадлежност и дейност на Раковски е откритият през 2013 г. подписан от него ръкопис, датиран от м. май 1866 година. Тефтерът с кожена подвързия съдържа две съчинения – **„Разсъждения върх франкмасонската същност за човешчина“** и **„Ценностите на живота“**, писани в Одеса в предпоследната година от живота му. Текстът е оформен в характерния за революционера стил – смесица от френски изрази, русизми и котленско наречие.

Коженият тефтер, в който се съдържа ръкописът.

Факсимиле от съчинението „Разсъждения върху франкмасонската същност за човешчина“ от 1866 г. (фототипно издание на изд. „Дукати“, 2013 г.)

В „Разсъждения върху франкмасонската същност за човешчина“ Раковски начертава основните начала, които ще изградят бъдеща свободна България, принципите на държавното функциониране и правата на човека, които звучат особено актуално днес:

„Девизът на франкмасонството е Свобода, Равенство, Братство! То ограничава от двете страни възможните държавни учреждения, като на грижите за държавата не се оставя нито твърде много, нито твърде малко. Свободата не трябва да е необузdana, тя трябва да се даде само срещу нравствена отговорност. От това следва, че при всичките си права да се бори свободно, според силите си за сполука, гражданинът трябва да запази границата на Справедливостта... Затуй, равенството, което се иска от нашия девиз, значи равенство в правата на хората...”

и масони да се мислят ^{он-т ка-д-р-а} ^{ед-на-д-р-а} ^{и да}
бъдат готови на сити жертви, ко-
то посвеща-та бѣи мнѣ поискаха.

Съки франкмасонъ е человекъ напълно
свободенъ - зависящъ само отъ съвестъ-
та си.

Камо се свързва въ сити клонъ
согласіе, франс-масонъ проявява почитанъ
и оуи кое-то развѣтъ духовъ-т и
върху само мнѣ, кое-то свързва
сърдц-та.

Мнѣ проявява най широка тър-
пимостъ по отношение на мѣнѣ-та,
както въ религіз-та мнѣ и по пом-
нитески-т и обществени въпроси.

Отъ сѣмѣта мнѣ продълговато задѣл-
чително и като повдига мнѣ героѣ-
тески законъ и тако си забранява
своеволю вѣдѣиствіе.

Конецъ.

маи 1866
Одеса

Г. С. Раковски.

Последната страница на съчинението с печат на революционния комитет и подпис на Раковски.

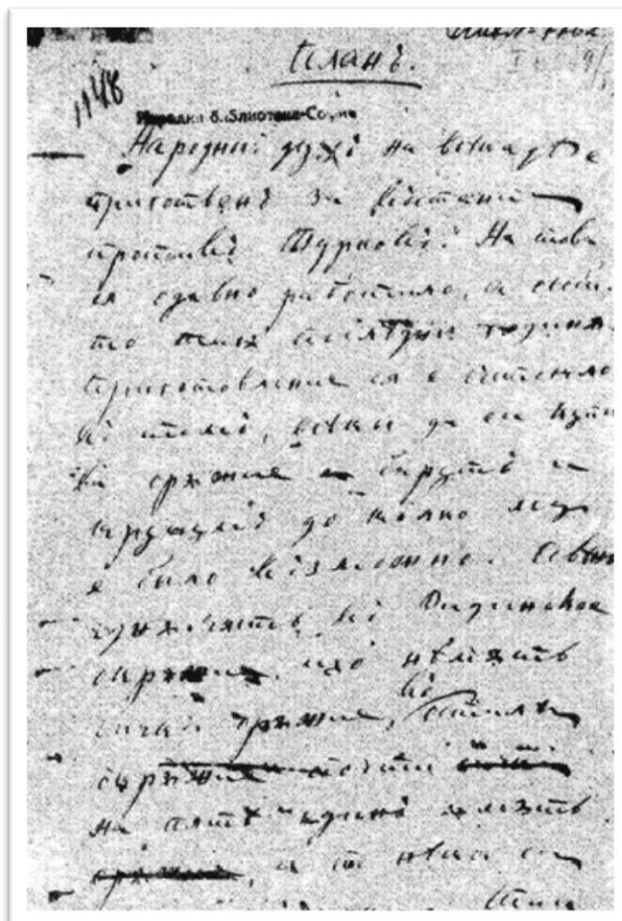
В края на 1861 г., вероятно м. ноември, 40-годишният Раковски изготвя втория си „План за освобождението на България“ и „Статут за едно Привременно българско началство в Белград“. Те бележат качествено нов етап в идейното развитие на вече 40-годишния Раковски.

По своята същност Планът представлява цялостна концепция на стратегията и тактиката на въстанието. Раковски за пръв път излиза с идеята за създаване на „ръководен център на борбата“, както и за пръв път четите остават по-назад – те пак са основно бойно ядро на революцията, но тежестта се измества към създаването на предварително обучена военна част, достатъчно мощна да поведе народа на въстание.

По примера на Похода на хилядата на Джузепе Гарибалди и въстанието в Сицилия през 1860 г.,

Раковски предвижда организирането на територията на Сръбското Княжество на един добре въоръжен полк от хиляда „добре избрани и укървавени в бой люди“. Те ще бъдат въоръжение с два горски топа, с 4 тобоша и 4 тръби и съпроводени от двама хирурзи. Полкът трябва да премине сръбската граница при Княжевац и по билото на Балкана бързо да напредне на изток към Търново, да вдигне на въстание българското население, достигайки до Черно море. **Непознат до този момент на историческата наука факт е едно пътуване на Раковски до Белгия** (както е известно тогава там се произвеждат едни от най-качествените пушки за времето си) с оглед закупуване на оръжие за въстаниците. В намерената, преведена и изследвана документална база на държавния архив в Истанбул, проф. Орлин Събев открива сведения и за точната численост на легистите. В плана на Раковски е предвидено, че въстание във вътрешността на българските земи трябва да бъде вдигнато от полк от 1 000 души, но се оказва, че е успял да привлече между 1 500 и 2 000 въстаници.

Раковски изброява областите, където приготовленията са напреднали: включена е почти цяла Северна България, всички подбалкански градове, а в Южна България – Пловдивско, Стара Загора, Нова Загора, Чирпан. В тези области има над 500 български села, готови да се вдигнат. В по-големите градове са основани тайни комитети, които чакат сигнал за действие.

План за освобождение на България, края на 1861 г.

Според предвижданията на Раковски броят на бойците непрекъснато ще расте. Докато полкът стигне до Търново, могат да се вдигнат над 150 000 бойци, от които около 40 000 въоръжени. Когато стигне до Черно море и се вдигнат всички български села, въстаниците могат да наброяват до половин милион души, от които около 100 000 въоръжени бойци.

В Белград пристигат стотици доброволци от Мизия, Тракия и Македония, от Бесарабия, български емигранти от Влашко и самата Сърбия, готови да се включат. Около Раковски са най-известните стари войводи: Филип Тотю, Иван Кулин, Ильо Марков (Ильо войвода), Христо Македонски, както и бъдещите войводи Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Там е Васил Левски и известните по-късно Христо Иванов-Големия, Иван Кършовски, Тома Пантелеев, Матей Преображенски-Миткалото и др. **Раковски се превръща в „кръстник“ на Васил Левски – както в преносен смисъл, като го „учи на революция“ и изгражда политическите му възгледи, така и буквално, с неволното си възклицание: „Левски скок!“.** Както пише историкът Иван Унджиев: „Раковски става негов ръководител, а Легията – първата му обществена мисъл.“

Малко известно е, че заедно с организирането на Легията Раковски води в Белград и една импровизирана лектория, на практика едно **неформално неделно училище за бъдещите революционери**. Ето какво разказва Христо Иванов-Големия:

„Започнах пак да ходя при господин Раковски (...) Видях ази, че се събират всички българчета при него от училищата и им приказва за българската история... Той им заръча да ходят всяка неделя при него...” Наред с беседите по история, Раковски е казвал: „Сберете се и приказвайте на български, да не забравите матерния си език!” По-нататък Христо Големия чистосърдечно заявява: „Слушам и ази (...) и хванах да ставам и аз да ми е слободна България...”, като не крие възторга си от четенето на „Горски пътник” и „Няколко речи о Асеню Първому...”.

Подобни прояви Раковски има неведнъж и в Румъния, като изнася публични лекции и пред студентите в престижното медицинско училище в Букурещ.

Усилената подготовката съвпада и със спирането на преселването на българи от западните български земи в Русия, за което голяма заслуга има Раковски и което се оказва изключително важно във време, когато нуждата от хора е особено осезателна.

През 1862 г. напрежението между Сърбия и Османската империя бележи връхната си точка. Високата порта струпва войски в Босна и Херцеговина, предприема офанзива срещу Черна гора, засилва гарнизоните си в крепостите, разположени на територията на Сърбия¹⁹. При потенциални инциденти между турци и сърби не е изяснено под чия юрисдикция трябва да

¹⁹ След Руско-турската война (1828–1829) с Одринския мирен договор, автономията на Сръбското княжество е договорно установена и международно призната, но е предвидено оставането на турски войски на сръбска територия – в Белград и още няколко крепости. Едва след Берлинския конгрес (1879) Сръбското княжество получава пълна независимост от Османската империя.

бъде подведен случаят и това неуредено положение представлява непрекъснат повод за конфликтни ситуации. Сръбското правителство настоява пред Високата порта в случай за живеещите в града – на сръбска територия, турци да се прилагат сръбските закони, но искането не е удовлетворено. В тази напрегната обстановка на 3/15 юни 1862 г., турски низами²⁰ убиват при Чукур чешма в Белград сръбски младеж. Това събитие ескалира напрежението и в крайна сметка води до боевете при крепостта Калемегдан. Според записките на участници, легионерите на Раковски са най-първи в сраженията. Част от тях, под водачеството на Ильо Марков, заминават за Крагуевац, в очакване да влязат в България и да вдигнат бунт. Отново **по спомени на участниците Раковски е бил „същински български княз“ в ръководенето на четниците и отношенията със сръбското правителство. Така е познат както в средите на българите, така и на международната сцена.**

Сраженията при Белградската крепост през 1862 г.

За ръководство на въстанието Раковски предвижда едно Привременно българско правителство, което е създадено през юни 1862 г. в Белград под негово председателство. На него се възлагаало управлението на всички дела, отнасящи се до „всеобщото българско въстание“.

Общоприето е, че през 1862 г. Раковски подготвя Първата българска легия. Всъщност през 1861–1862 г. Раковски подготвя своя въоръжен полк, с който смята да навлезе в България, за да вдигне въстание. Всички усилия са насочени към тази задача: събиране на средства, на доброволци, набавяне на оръжие, на необходими за военните действия карти, инженерно имущество, лекари-хирурзи и т. н. Едва след избухването на инцидента край Белградската крепост на 3 юни 1862 г. частта на Раковски е преименувана в легия и е пряко свързана с действията на сърбите против турския гарнизон в крепостта.

²⁰ Войници от редовната войска в Османската империя.

Участници в Първата българска легия

**Печат на Привременното
Българско началство в Белград
от 1862 г.**

Въоръженият конфликт в Белград трае само няколко дни. След намесата на Великите сили и конференцията в Цариград, свикана по този повод, се стига до помирение между враждуващите страни. Сръбското правителство се задължава да разпусне военните части, съставени от доброволци – чужденци, в това число и Българската легия. Това решение е взето в края на август и началото на септември 1862 година.

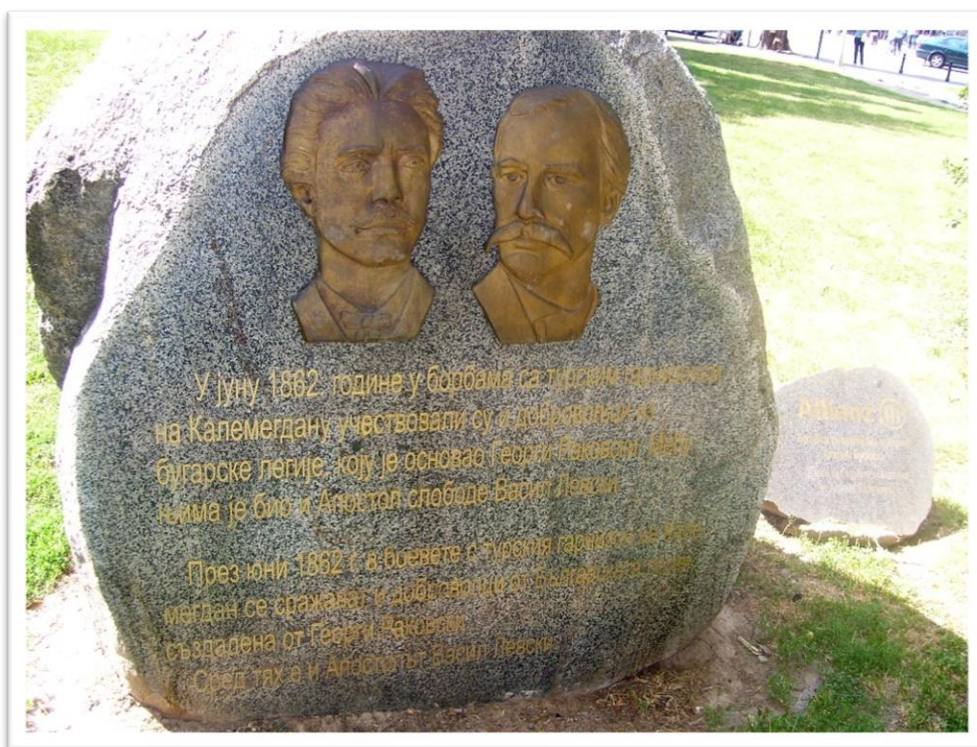
Втората по хронология картина на италианския художник Андреа Сако със сюжет от дейността на Първата българска легия в Белград през 1862 г. – битката при Калемегдан. Също рисувана не по време на отразеното събитие.

Във връзка с известните картини на Андреа Сако и запазените фотографии на Раковски, достигнали наши дни, интерес представлява едно описание на физическия образ и характера му от страниците на чешкия в. „Народни листи“, написано от участника в Първата българска легия Васил Стоянов:

„Този юнак беше решителен и постоянен, имаше неустрашимо сърце, дух твърде весел, жив, еластичен и извънредно енергичен, ако и да беше често пресметлив, както трябва да бъде. Раковски беше хубавец, имаше ръст висок, тяло здраво, жилесто и космато, снага права, ход отмерен, с твърди и смели крачки, плът бяла, коса черна и гъста, мустаци също черни, очи огнени и черни като въглени, здрав, ясен – същински белег на неустрашим хайдутин, чело високо, вежди черни и почти винаги начумерени, пак белег на опитен, дълго време преследван хайдутин, нос, уста и шия Раковски имаше средни, и изобщо намираще се винаги в най-добро здраве. Само на лявата му ръка липсваха последните два пръста, които бе загубил в кървав бой с турците. От друга страна Раковски бе почти винаги весел и в общество, особено където имаше госпожи, твърде забавителен и закачка. На драга сърце разправяше за своя живот. Говорът му беше гладък, привлекателен и убедителен; гласът му

беше ясен, звучен, даже, когато го изискваше нуждата – приличен на гръм. **С една реч Раковски беше извънредно надарен...**“

Комитата Христо Македонски изтъква, че след решаването на сръбско-турския конфликт, въпреки разпускането на легията, като основа за понататъшната борба **Раковски завещава своеобразна институция – привременно началство, като единен централизиран орган:** „След пукота на сръбско-турския военен конфликт последвало подписване на примирие и Първата българска легия била разтурена с решение на сръбското военно министерство. От Белградския план на Раковски за освобождение чрез полк, който тайно да се впусне през Княжевац към Търново, останал статутът и печатът на Привременното българско началство.“

Паметна плоча с барелефи на Георги Раковски и Васил Левски в парка Ташмајдан, Белград (автор Г. Чапкњов, 2007 г.). На нейното мястото се издигала Чукур чешма.

Самият Раковски дава висока оценка на Първата българска легия: **„Годината 1862 г. трябва да остане за българите забележителна и да се брои като първи постъп за политическия им независим живот“.**

Легията на практика е първообраз не само на армията (в това число и на военното разузнаване), но и на свободната българска държава. Най-важната институция е учреденото от Раковски „Върховното началство“ – своеобразен военен щаб, но също и „Привременно правителство“, в чийто състав влизат някои от авторитетните участници в Легията. Факт са и представителните елементи на държавността – знаме, печат, униформи,

други символи и практики. Държавен глава „в изгнание“ е самият Раковски, възприеман от чужди и свои като бъдещия „княз“ на свободна България.

XI. РАКОВСКИ КАТО ПЪРВИ БЪЛГАРСКИ ДИПЛОМАТ. МИСИИ В ГЪРЦИЯ И ЧЕРНА ГОРА.

Въпреки отстъплението на Сърбия от идеята за съюз с българите във времето на Първата легия, Раковски продължава да действа за постигането на балканско единодействие. През 1863 г. е натоварен със специална дипломатическа мисия от сръбския княз Михаил Обренович и посещава гръцката столица Атина и черногорската Цетина. Главната цел е да бъде постигнат общ християнски съюз срещу Османската империя. В черногорската столица Раковски води разговори с висши длъжностни лица, среща се и с княза. Разговорите са около изграждането на по-тесни връзки между балканските страни в бъдещите им отношения.

В Атина Раковски пристига към средата на март 1863 г. и престоят му продължава цели два месеца, натоварени с много дипломатически ангажименти. Там той първоначално се свързва с Анастасиос Манакис, бивш гръцки представител в Сърбия, с когото се познават още от Цариград. Чрез него той се запознава и провежда срещи с почти всички представители на гръцките управляващи среди, както и военните. Приет е от руския посланик в Гърция, осъществява и поредната среща с дясната ръка на Джузепе Гарибалди на Балканите – Марко Антонио Канини. По време на целия си престой в гръцката столица Раковски изпраща шифровани доклади до сръбското правителство.

Атина през 60-те години на XIX в.

Посещението на Раковски в Атина е свързано с още едно събитие в неговия живот, този път вече от лично естество. Проявил жив интерес към участниците в гръцкото въстание от 1821–1829 г., останали след освобождението на страната в Гърция, Раковски намира достъп в дома на покойния вече виден поборник хаджи Христо. Там Раковски се запознава с неговата дъщеря Фроса. Срещите зачестяват и скоро се стига до негласен годеж между Раковски и много по-младата Фроса (по това време Раковски е на 42 години). Годажът е сърдечно поздравен от Анастасиос Манакис и Марко Балабанов. Въпреки, че очевидно има чувства към Фроса, Раковски се отправя към Цетина по лична покана на черногорския княз Никола, с когото провежда няколко срещи.

С течение на времето Раковски все по-рядко отговаря на писмата на своята годеница и на близките ѝ. **В крайна сметка той не се завръща при нея, като продължава по пътя на борбата, пренебрегвайки за пореден път личния си живот.** Не много след историята с Раковски, Фроса умира, за което се говорело, че не могла да преживее раздялата с известния български революционер и починала от мъка.

През 60-те години на XIX в. Раковски вече е придобил огромна популярност сред „свои“ и „чужди“. Зад гърба си има опита на професионален революционер, тактик и неуморен публицист. Това му предопределя непрестанните опити на турското правителство да го залови. Открити наскоро документи в Държавния архив в Истанбул ни съобщават как са назовавали Раковски самите турски власти в тяхната вътрешна кореспонденция – той е определян с турската дума от арабски произход „махуд“ (ma'hud). Думата означава „известен“, „всеизвестен“, „прословут“, но специфично се използва в негативен смисъл – на „печално известен“, „с лоша слава“, „с лошо име“. Много показателна за заплахата, която представлява Раковски и мащаба на неговата дейност за османската власт, е намерена телеграма от валията на Силистра до Цариград, която съобщава, че се явил един мъж, който срещу възнаграждение от 25 000 гроша щял да „прехвърли“ намиращия се във Влашко Раковски и да го предаде. Валията се допитва дали да даде поисканата сума, като отбелязва:

„...Като се има предвид, че споменатият (Раковски) е предизвикал на държавата щети в размер на няколко стотин хиляди кесии и че вкарва България в нови (революционни) идеи споменатата сума, която да се даде (като награда) за тази цел е незначителна.“

За да се добие представа за стойността на посочената в телеграмата сума от 25 000 гроша – по онова време толкова струва една скъпа къща в пристанищния център Русе (или няколко по-евтини), 4-5 дюкяна или половината собственост върху параход по Дунава. В същото време Раковски е оцетил държавата за „няколко стотин хиляди кесии“...

Като е известна досегашната активна и мащабна международна дейност на Раковски, приет на най-високо ниво от Франция до Цариград, тази мисия да сближи гърци със сърби, българи, черногорци в името на общото вдигане на християнските народи на Балканите против Турция, го налагат като „важна личност“ на Балканския полуостров. **С основание Раковски е определян**

като „**първият дипломат на Балканите**“, познат на всички балкански народи и на повечето европейски. В подкрепа на това е фактът, че с въпросите на външната политика дотогава се занимават и други българи, негови съвременници. Раковски обаче е този, който съумява да обвърже най-тясно интересите на българския народ с ходовете на външната политика на европейските сили на Балканите и съобразно с това да начертае външната политика на българския народ, като прави и съответните революционни изводи.

Неслучайно италианецът Марко Антонио Канини в книгата си „Двадесет години в изгнание“ от 1869 г. пише:

„Раковски беше българин, може би най-деятелният и най-влиятелният от ония българи, които работят за освобождението на своето отечество. От 30 години насам той работи неуморно, за да подготви Възраждането на своя народ...“

Въпреки огромните усилия и енергичните действия Раковски се сблъсква със съпротивата на балканския национализъм, който не позволява да се достигне до споразумение за общ съюз на балканските народи срещу Османската империя.

След неуспеха на мисията, през септември 1863 г., се установява отново в Букурещ, където се надява да намери по-добри условия за осъществяването на своите идеи. Започва последният период от бурния живот на Раковски.

Георги Раковски в Атина, април 1863 г.

XII. ПОСЛЕДНИ УСИЛИЯ ЗА ИЗВОЮВАНЕ НА НАРОДНА СВОБОДА.

Още месец след установяването си във Влашко, Раковски търси разрешение от властите да издава съвместен българо-румънски вестник. **От март 1864 г. започва издаването на новото политическо издание „Бъдущност“, от което излизат общо 10 броя.** Посрещнато е от българската емиграция с „възхитителна радост“ и въодушевление. Още в уводната статия в брой първи на „Бъдущност“, Раковски посочва усилията, които смята да положи, за да брани българо-румънските интереси, както и интересите и правата на християнските народи в европейската част на Османската империя. Скоро обаче поради „остри статии“ и настояване от страна на турското правителство, вестникът е спрял.

Последният брой на в. „Бъдущност“

Малко известен факт е, че **Раковски е първият български публицист, който за пръв път използва, често употребявания в наши дни, термин „олигархия“.** През 1864 г. той пише по адрес на онези заможни българи, които не помагат на народното дело, а само се обогатяват:

“Тий са човеци в главите, коим е влязъл един олигархически дух и изискват всяко българско дело да става само по тяхна воля и по тяхно убеждение. Тий презират народа и никога не са помислили да съсредоточат в едно неговите мисли. Всичко, що са досега вършили под името народно дело, не е било такова, но водило се е по самата точка зрения личного интереса, а най-паче убийственаго егоизма!”

След спирането на вестника на 19 юли 1864 г. Раковски издава на български и румънски език единствен брой на вестник „Бранител“, от

страниците на който призовава за създаване на българско-румънски съюз. Същевременно успява да довърши и през 1865 г. да издаде подготвеното още в Одеса списание „Българска старина“.

Първи и единствен брой на в. „Бранител“

Георги Раковски през 1864 г.

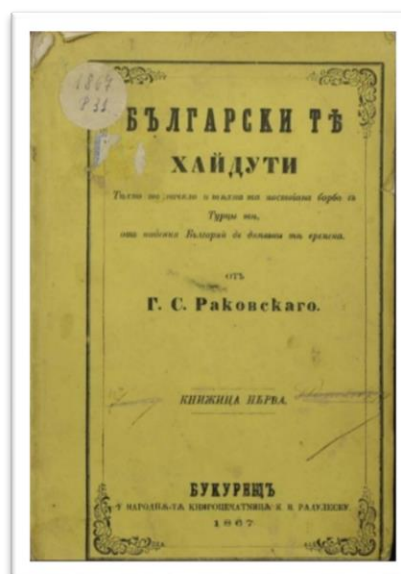
Изданието засяга въпроси около езика, историята и митологията. Целият материал е подчинен на една мисъл – да се изтъкне древността на българския народ, за да се вдъхне гордост и вяра в бъдещето. Трудът му представлява обобщение на всички негови дотогавашни филологични, фолклорни и исторически схващания, намерили вече място в по-раншните му трудове.

През 1866 г. Раковски отново посещава Руската империя, прекарва известно време в Кишинев, Киприянския манастир и Одеса и преминава през българските колонии в Южна Бесарабия. Целта му е да събере средства за организиране на въоръжени чети, както и да подготви участието в тях на бесарабски българи. Той не постига голям успех с намирането на пари, заради натиска на руската полиция върху българската общност в Одеса. В края на 1866 г. Раковски образува „Върховно народно българско гражданско началство“. Ръководството на новата организация се състои от седем души: председател, подпредседател и още петима членове. Неговата задача е да координира, организира и да изпраща чети в поробената България, като по такъв начин да бъде сложен край на безразборното прехвърляне на такива чети в българските земи. По това време Раковски пребивава в мошията на Никола Балкански. Около него са Панайот Хитов, Филип Тотю, Хаджи Димитър, Стефан Караджа, Христо Македонски и много други изтъкнати борци.

Капсулна карабина на Георги Раковски с гравирани инициали „Г.Р.“ и година – 1867-а, НВИМ – София

На 1 януари 1867 г. новата организация издава „Привременен закон за народните горски чети за 1867-о лято“, в който Раковски записва организационният принцип на изграждането на четите и правата и задълженията на самите четници. Той твърдо вярва, че със създаването на добре организирани чети ще може да се вдигне народа на борба и ще се постигне освобождението му. Законът осигурява не само единоначалието, но и единодействието на всички народни чети. Те са длъжни да следват наставленията и да се ръководят в действията си изключително от нарежданията на главния войвода. Грижата по въоръжаването и снабдяването с всичко нужно на четите лежи

„Българските хайдути“ – последната творба на Г. Раковски

върху Народното гражданско началство. То упражнява и цялостното ръководство на четническото движение в страната чрез главния войвода, който е пряко подчинен на началството – пред него той дава и отчет за делата си, както и за делата на всички ръководени от него чети. Законът урежда и начина на заместване на войводите в случай на нужда, определя клетвата, която следва да се полага. От четниците се изисква желязна дисциплина, пълно послушание, висок морал. **Според Раковски и неговите съратници българското „върховно началство“ (правителство) не трябва да бъде поставено в зависимост от чужда държава. Изпитал не едно разочарование от политиката на съседите и на Русия, основоположникът на националната революция достига до убеждението за самостоятелността на българското освободително движение, което не трябва да разчита на руска, румънска, сръбска или друга външна помощ.**

Раковски отпечатва и последния си труд – историко-мемоарната брошура „Българските хайдути“, разделена на пет части: Предварителните причини за падането на Византийското царство, Началото на оттеглянето в планините на народните войводи, Окончателното покоряване на Българите от турците, Каква политика е следвала Турция с Българите и Описание на развитието на народния дух.

До юни 1867 г. Раковски прекарва в мошията, зает с подготовката на четите, след което се връща в Букурещ, вече тежко болен от туберкулоза. Последните седмици от живота си той прекарва край румънската столица, във вилата на братя Мустакови. До последните седмици от живота си Раковски не жали малкото останали сили – „... не е оставял от любимото си занятие да се грижи за освобождението на отечеството си“, „...той поправял някакъв си правилник за бъдещия поход на българските ратници, пишел писма до сръбски, румънски и руски държавници, от които получавал отговор. Тук го посещавали и видните въстаници. . .“, пише П. Гидиков.

За последните дни от живота му пише и Григор Начович, който го посещава по онова време:

„Раковски се интересуваше много за народните работи, четеше вестниците и разпитваше много за България ония, които идеха отсреща. Беснуванията на Мидхат паша го гнетяха. Той постоянно повтаряше: „Ах, защо не съм здрав!“ – като че искаше да каже, че ако беше здрав, той щеше да мине Дунава с някоя дружина и да отмъсти на турците за техните зверства. По онова време Панайот Хитов и Филип Тотю се намираха в Балкана и Раковски често говореше за тях, като изказваше надеждата, че поне те ще умеят да заплатят на турските власти, както им се следва. . . Един ден беше дошел да го споходи един русенски първенец. Раковски започна да разпитва за България и за Мидхат паша; той го попита още дали знае какво говори Мидхат паша за него. Русенецът му каза, че пашата го кълне на смърт. Раковски се позасмя и отговори, че скоро ще се изпълнят клетвите на Мидхат.“

Това е и едно от последните известия за живота на великия българин, няколко дни преди смъртта му. **На 9 октомври 1867 г., едва на 46 години, в два**

часа след полунощ, тежко болният Раковски издъхва. Край него са сестра му Неша и братовчед му Никола Балкански.

Погребението на големия син на българския народ е на следващия ден – 10 октомври 1867 г. в гробищата Щербан водь. Да изпратят Раковски идват цялата българска колония в Букурещ, румънски политици, чуждестранни дипломати, журналисти, общественици. За мащаба и представителността на погребението свидетелства Григор Начович:

„Пред отворения гроб сички български емигранти наведоха глава. Раковски беше подигал жлъчката на много честолюбци, които не се свенеха да го. . . клеветят, но те сички сега пред праха му се смириха и се принудиха да признаят, че България загубва един буен патриот и един велик син. При погребението на този народен мъченик, което стана с разноските на Балкански, присъствуваха сичките българи, които живееха в Букурещ; те се бяха стекли с хиляди. Присъствуваха тоже и много румънски сановници, както и някои представители на великите държави. Така свърши бурния си живот един пламенен патриот, който се беше цял посветил на свободата и независимостта на злочестата тогава България.“ Смъртта на Раковски е отбелязана в Цариград от Петко Р. Славейков във вестника му „Македония“, както и от сръбски и руски периодични издания.

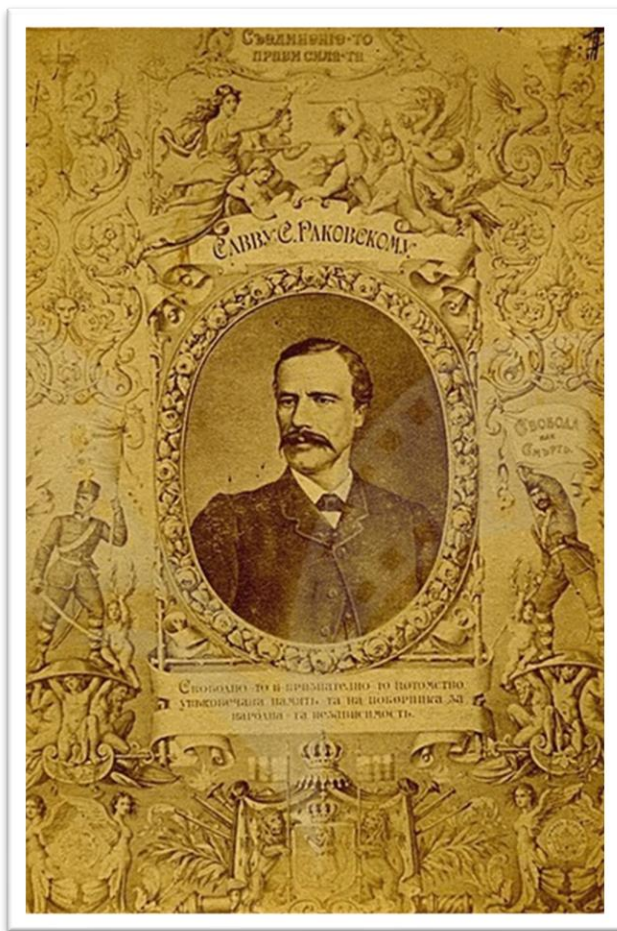
Последните думи на великия българин, според напечатания некролог в „Одеский вестник“ от 26 октомври 1867 г., са:

„Дръжте се братя! Напред е спасението, а назад мъка и горест. Както кръщението умива с вода грешния от греха, тъй и кръвта умива роба от робството!“

XIII. ПРЕНАСЯНЕ НА ТЛЕННИТЕ ОСТАНКИ НА РАКОВСКИ В БЪЛГАРИЯ.

Година след смъртта на Раковски българската община и емигранти в Браила организират две панихиди в негова памет, като на първата не могли да присъстват всички желаещи – рядък случай на публично почитане на паметта на покойник – българин. През 1872 г. в Букурещ се създава и комитет, който започва да събира спомоществования за поставяне на паметник на гроба на Раковски, но идеята остава нереализирана.

През 1881 г. Стойно Папанчев, фотограф, родом от Градец, поръчва и финансира във Виена една литография – „Съединението прави силата“. На нея Раковски, на който вече е присвоено новото име „поборник“, е изобразен заедно с Хаджи Димитър и Стефан Караджа и „трите неразделни сестри България, Тракия и Македония“.

Литографията „Съединението прави силата“

Година по-късно, Българското студентско дружество в Прага, което организира литературна вечер, посветена на Раковски, в чешката столица, за пръв път повдигна въпроса за пренасянето на костите му от Букурещ в София, което среща всеобщо одобрение и подкрепа.

През 1884 г. русенски поборници и опълченци излизат с призив към Министерството на външните работи да съдейства за пренасяне тленните останки на Раковски от гробището Щербан водъ в Букурещ на българска земя. На следващата година Княз Александър I дава съгласието си и определя датата 2 юни. Клонът на Българското опълченско дружество става посредник между различните институции, включени в подготвяните тържества, а двамата членове на комисията по пренасянето кап. Коста Паница и Коста Павлов действат почти еднолично от името на княза. Ангажирани са българският дипломатически агент в Букурещ Григор Начович, армията, градските и окръжните власти, учителите и учениците в селищата, от където ще премине шествието. На 1 юни 1885 г. в присъствието на българския дипломатически агент, комисията, сестрата на Раковски Неша, депутация от 30-40 души от Русе и представители на българската общност в Румъния е отворен гробът в Букурещ. Костите на Раковски са извадени и пренесени с тържествено шествие в българската църква, където са опети. Дунавската флотилия в Русе подготвя своите кораби. Ковчегът е отнесен на българския кораб „Взрив“ и положен на палубата. На кораба се качват официалните лица и капитан Паница. За останалите граждани е предвиден корабът „Голубчик“.

Посрещане на тленните останки на Г. С. Раковски в Русе

Следващите три дни (3-5 юни) параходът „Взрив“ преминава през Оряхово, Свищов, Лом, като се спира на всяка скала за приветствие от страна на местното население. Във всеки град костите се посрещат от военна музика, почетна военна рота, всички граждански и съдебни власти, учениците и ученичките, поднасят се венци, произнасят се слова за заслугите на Раковски, отслужва се панихида в църквата, костите пренощуват в местния храм и на следващия ден с прощална церемония отново продължават по пътя си.

На 6 юни сутринта шествието тръгва от Лом и минавайки през Берковица на 8 юни пристига в столицата. Тук костите са посрещнати още при с. Враждебна от голямо множество, а князът, министрите, депутатите и еснафите очакват шествието на Шарения мост, където Александър I получава ключа от ковчега и оръжието на Раковски. Шпалир от войска и военна музика отдава почит на героя. След приемането на ключа шествието се отправя към митрополитската църква „Св. Крал“ (преименуван по-късно на „Св. Неделя“), където е отслужена панихида и е произнесено слово от митрополит Климент, а костите са положени в храма.

Оценката за броя на присъстващите София се колебае между 8 и 10 хиляди души. Вестниците пишат, че *„Никога българската млада столица не е бивала свидетелка на такова прочувствено въодушевление, на толкова величествено и пълно със значение и важност шествие“*. **Честта, отдадена на Раковски, се сравнява с царска почит и царско погребение.** С пренасянето на останките на великия родолюбец се изпълнява изразеното още приживе негово горещо желание:

„Аз съм всякоги бил българин и ще бъда не само до гроб такъв, но още и после смъртта ще оставя завещание и прах ми да ся не смеси с друга народност.“

Тленните останки на великия българин остават в храма „Св. Неделя“ повече от половин век и оцеляват по време на атентата на комунистите през 1925 г. Едва през октомври 1942 г. са пренесени в родния му Котел, в църквата „Св. Петър и Павел“. На 10 октомври 1981 г. намират покой в Пантеона на Георги Раковски.

XIV. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Въпреки безвременната кончина на Георги Раковски, „семето е посято“. Както пише Любен Каравелов: „Раковски само ора, а неговите последователи захванаха да сеят и да жънат“. Хаджи Димитър заявява, че „след прочитането на „Горски пътник“ ние станахме политически хайдути“.

Може да се каже с увереност, че Раковски подготвя и възпитава цяло едно поколение от професионални революционери и бъдещи политици. Събирайки около себе си първите войводи, той ги напътства към съгласувани, а не изолирани действия и към един по-висок политически идеал. В записките си „Моето пътуване по Стара планина“ Панайот Хитов пише: „Покойният Раковски ни написа един малък закон и ни научи как да работим, за да имаме по-добър успех.“ Няколко години по-късно Христо Ботев във в. „Знаме“ (1875) също отбелязва: „Заслугата на Раковски се състои в това, че той обобщи и разпространи тази идея и из числото на нашите хайдути създаде ни няколко души народни предводители и пламенни борци за свобода. Панайот Хитов, Стефан Караджа, Хаджи Димитър и Филип Тотю идват до съзнанието за истинската стойност на своите хайдушки походи едва след разговорите си с Раковски.“

Със своята мащабна и съзидателна дейност Георги Раковски поставя фундамент, който от съвременна гледна точка трудно, би се оценил, предвид неговата значимост. Преди да имат държава, преди българите да са извоювали така жадуваната свобода, Раковски на практика им създава един неин първообраз – издава „основен“ закон, учредява правителство, което оглавява, полага основите на българската армия, която въоръжава, слага началото на военното разузнаването, развива външнополитическия апарат на бъдещата държава чрез своите дипломатически мисии, извежда формата на управление, която да гарантира основните права и свободи на гражданите, посочва културните институти на Свободна България и всичко това при независима българска църква и духовно въздигане на народа.

Големият историк проф. Николай Генчев пише: "Със своята многостранност, надареност, сила, енергия, ум, знания, със своята практическа дейност Раковски е едно явление, което трудно се долавя, то не може да бъде сложено в някакви рамки, то не може да бъде канонизирано, то не може да бъде фризирано, то не може да бъде променяно. Защото има второстепенни исторически личности, които може да ги нагласиш както си искаш. Но с Раковски такава операция никой не може да си позволи..."

Като революционер или просветител, като учен или политик, като публицист или поет, Раковски служи неуморно и майсторски на една възвишена идея, която е давала смисъл на неговия живот, а след него и на редица други големи българи. Нито за миг той не е забравял своя поробен народ, нито за миг не е преставал да работи с всичките си сили за неговото политическо освобождение и културно въздигане.

Много е писано и казано за „народний войвода“, но думите на Добри Войников в негова памет година след смъртта, му остават за поколенията, които не трябва да забравят титаничната личност на забележителния българин:

„Най-великият ни народен мъж Георгий С. Раковский (...) е наистина една гордост народна за всеки българин... Той вдъхна на българския народ, а най-паче на младите синове на България чувството за любов към Отечеството (...), пожертвува всичкото си състояние, младост, най-сетне и животът си за същото добро... Твоето име Георгий С. Раковский (Македонский) ще се напише като преобразовател на България със златни слова, заедно с имената на нашите славни царе Крума, Симеона и други слънца на България!“

XV. НАСЛЕДСТВО И ЗАВЕТИ.

ПРОЗА

1. „Вярно изложение за Българското дружество“, 10 март 1842 г.
2. „Три съня“, 2 март 1851 г.
3. „Дневник за движението на четата на Г. С. Раковски“ (18 юни – 8 август 1854 г.)
4. „Неповинен българин“, 1855
5. Автобиографично писмо до Иван С. Иванов
6. „Съдържание на житието ми“
7. „Житие Г. С. Раковского“, 1866 г.
8. „Изтуплений дервиш или Възточний въпрос“

ПОЕЗИЯ

1. „Горский пътник“ (първа редакция)
2. „Неповинное нещастно рачителство Стоян и Бояни“
3. „Горски пътник“ (повествувателен спев)
4. „Замечания първия части Горскаго пътника“
5. „Отломък от вторая част Горскаго пътника“
6. „Похвала село Котла“
7. „Постъп българский“
8. „Напрасно отлъчие от Дакия, 10-го юния 1856
9. „Отлъчие от България едного разпалена родолюбца българина в лето 1853“
10. „Спомен месторождения“
11. „Ах ти време“
12. Цветоубрание разних“
13. „Забава в Кубейска карантина“
14. „Въпомянание старобългарского на развалини старославнаго града Червеновода близ Рухчука“
15. „Акростихове“
16. „Ако беше любов тя познала“

17. „Възхвала на Николай I“
18. „Надежда щастие в мене ся породил“
19. „Българска най-стара мъдрост“
20. „Начало любви“
21. „Що са люлей, белей?“

ПУБЛИЦИСТИКА

1. „Дунавски лебед“ (1860-1861)
2. „Бъдущност“ и „Бранител“ (1862-1865)

ИСТОРИОГРАФИЯ И СЪЧИНЕНИЯ

1. „Неколко речи о Асеню Първому“ (1860)
2. Българский за независимото им священство днес възбуден въпрос и нхната народна църква в Цариград. (1860, Белград)
3. „Глас Едного Българина“ (1860)
4. Отговор на богословска гръцка брошура (1860)

ЕЗИКОЗНАНИЕ, ЕТНОГРАФИЯ И ФОЛКЛОР

1. „Показалец или ръководство как да се изискват и издирят най-стари чърти нашего бытия, языка, народопокoления, старого ни правления, славного ни прошествия и проч. Част първа.“ Одеса, 1859
2. „Ключ българского езика“
3. „Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начяла, на коих е основана стара повестност европейских народов“ (1860)

ЗАВЕТИТЕ НА РАКОВСКИ:

1. „Любовта към отечеството превъзхожда всички световни добрини.“ (Из Автобиографията на Раковски, Букурещ, 1866)
2. „Нека никой не мисли, че свобода се добива без кръв и без скъпоценна жертва!“. (Из „Позив към българския народ за въстание“, Белград, 1862 г.)
3. „Нека никой не чака от другите да го освободят. Нашата свобода от нас зависи.“ (Из „Позив към българския народ за въстание“, Белград, 1862 г.)
4. „Човек, който не знае и не прави нищо добро за отечеството си, е подобен на безсловесно животно, което живее на света, само и само да се прехрани!“
5. „Нека всеки запише дълбоко в сърцето си: свобода или смърт!“ .“ (Из „Позив към българския народ за въстание“, Белград, 1862 г.)
6. "Каквото друго занятие и да има човек, каквито други добрини и да направи на света, никога не може има по-голямо и по-блажено наслаждение и задоволство, както когато се занимава за доброто на отечеството си и успее да направи и извърши нещо си в полза негова!" (за първия препис на „История славянобългарска“, извършен от Софроний Врачански)
7. „Когато се той (българският народ) освободи от гръцкото духовенство и турското иго, то ще бъде свободен политически; а когато се освободи от своята простота и незнание, от своите стари суеверия и допотопни нрави , то той ще бъде свободен и духовно.“
8. „За коги чакаме, на кого се надеваме и не знаем, че ако чужда сила ни освободи, тя за нея си ще ни освободи, а не за нас. До кога да не премахнем от главите си този летаргически сън и като се събудим да обърнем всичкото си внимание на освобождението на отечеството си.“
9. „По-добре братя, една сладка маломинутна за свобода смърт, а не дълговечен робски живот...“ (Из „Позив към българския народ за въстание“, 1862 г.)
10. „Аз желая да имам работа с такива само българи, които любят от все сърце отечеството си...“. (писмо до Йосиф Дайнелов, 1861 г.)
11. „Аз съм бил българин и ще бъда не само до гроб такъв, но още и после смъртта ще оставя завещание прахът ми да не се меси с друга народност.“ (писмо до Йосиф Дайнелов, 1861 г.)
12. „Отечество и народност са двете най-хубави, най-сладки и утешителни речи за чувствата на всеки човек и той жертвува за тях всичко, що има най-драгоценно на света.“
13. „Свобода! Сияйна е зорница!“

14. „По-лесно един народ се решава да умре в кърви, отколкото да живее в калта“. („Дунавски лебед“, бр. 34, 19 май 1861 г.)

15. „Вероизповедният въпрос е днес за нас най-голямото дело, което трябва да занимава всекиго българина. Борбата пак започва, борба, която ще реши победата, борба, от която зависи смъртта или животът на българската народност!“

16. „О Боже мой, ще дойде време да се освободим от тия светогасители и презрители на нашия народ!“ (в писмо до Райно Попович от 1839 г. по отношение на гръцкото духовенство)

17. „Всякога съм бил непоколебим на онзи път, кого съм си веднъж за всегда начертал до смърт да следвам.“ (17 май 1861 г.)

18. „Наш Котел после падения българскаго царства е дал първия зраци светлина просвящения в България. Бъдете достойни да не паднеме по-долни от наши прадедове и да покажеми вещественно и днес още, че се то чувство владее в Котел. Име доброго отца и праотца много действува в развитие потомства.“ (писмо до Панайот х. Добрев и Петраки х. Атанасов, Нови Сад, 1857 г.)

19. „Народ, който не може да опознае себе си, нищо важно не може никога да извърши!“

20. „...Человек без учения и науки е мъртъв наравно.“ (Из „Позив на спомоществование за учреждения на една Българска книжевна община“, Галац, 1857 г.)

21. „Не видях по-способен человек за науки освен българина...“ (писмо до Йосиф Дайнелов, Белград, 1860 г.)

22. "Додето ми държат крака и ръце и додето усещам и най-малката умна сила у себе си, не ще престана да работя в ползу народа си, който съм от младости толкова силно възлюбил и от когото нямам нищо друго по-драгоценно на света." (писмо до Йосиф Дайнелов, Белград, 1860 г.)

23. „Гарибалди – това е история!“

24. „Бащино огнище не забравяй, стари обичаи не презирай“

25. "Человек, кой няма гражданска независимост, той не съществува на свет, нито се от някого споменува..." (Из „План за освобождение на България“, Одеса, 1858 г.)

26. „Сам създател, когда изначала е създал человека, създал го да бъде свободен и да живее живот независим...“ (Из „План за освобождение на България“, Одеса, 1858 г.)

27. „Мечом са българи своя свобода изгубили, мечом пак трябва да я добият!...“ (Из „План за освобождение на България“, Одеса, 1858 г.)

28. „Само нашата добродетел остава спомен подир смъртта. Жив е бранителят на Отечеството.“

29. „Всеки народ е длъжен да слави паметта на своите юнаци; народ, който не почита паметта на своите борци, не е достоен да живее.“

30. „Нашето минало всякога е било да почитаме и уважаваме всички народности и да правим съюз с тях, когато са и те искрени, т.е. когато припознават взаимната си длъжност с нас.“

31. „В европейската обща политика няма ни човеколюбие, ни любов ближного, ни вяра, сичко е особена корист и лична полза!“ (писмо до Йосиф Дайнелов, Белград, 1861 г.)

32. „Ние не ще търпим, когато разботят на разорение народността ни!“ („в. „Дунавски лебед“, бр. 46, 1861 г.)

33. „По-добре смърт, нежели такъв един живот!...“ (в. „Дунавски лебед“, бр. 56, 1861 г.)

34. „Няма по-свято нещо на света от милото отечество всякому.“ (Из „Преселение в Русия“, Белград, 1861 г.)

35. „Аз като българин си изпълних народната си длъжност.“ (писмо до Йосиф Дайнелов, Галац, 1861 г.)

XVI. ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗТОЧНИЦИ.

- 1. АРНАУДОВ, М.** Сборник Български писатели. Живот – творчество – идеи., т. II. Георги Сава Раковски, С., 1929
- 2. Г. ГЕНОВ, В. ТРАЙКОВ,** „Георги Стойков Раковски: Страници из творчеството му.“, Държавно военно издателство, С., 1972
- 3. ТРАЙКОВ, В.** Георги Стойков Раковски. Биография. С., 1974
- 4. РАКОВСКИ, Г.** Съчинения. Първи том. Поезия. Проза., Български писател, С., 1983
- 5. РАКОВСКИ, Г.** Съчинения. Втори том. Публицистика., Български писател, С., 1983
- 6. РАКОВСКИ, Г.** Съчинения. Трети том. Историография., Български писател С., 1984
- 7. РАКОВСКИ, Г.** Съчинения. Четвърти том. Езикознание, етнография, фолклор, Български писател, С., 1988
- 8. ЧОЛОВ, П.** Родът на Георги Стойков Раковски (История на рода, на неговите дейци и на техните дела през последните три века)„ Българско генеаложко дружество „Родинознание“, С. 1996
- 9. АНДРЕЕВА, Д.** За времето, паметта, и историята във вестниците на Раковски „Бъдъщност“ и „Бранител“, сп. „Издател“, бр. 1, 2004
- 10. ВАСИЛЕВ, Р.** Масонската ложа и братството на Левски. Историческо разследване., Персей, 2005
- 11. ВАСИЛЕВ, Р.** Масонският код на Българското възраждане. Великите майстори Антон Йоанович, Иван Селимински, Георги Раковски. Историческо разследване., КОТА, 2011
- 12. ГЕНОВ, Г.** Котел и Котленско. Спомени и бележки., Ваньо Недков, 2013
- 13. МИРЧЕВА, К.** Пренасянето на тленните останки на Г. С. Раковски от Букурещ в София през 1885 г. – Към началото на създаването на националния пантеон, Литературна мисъл, бр. 1, 2018
- 14.** Георги Стойков Раковски – 200 години безсмъртие. Сборник доклади от научна конференция с международно участие, 12–13 април 2021 г., София, издател Военна академия „Георги Стойков Раковски“, 2021
- 15. КАРАИВАНОВ, Н.** Георги Раковски и българите от Бесарабия и Одеса., Огледало, 2021
- 16. ПАВЛОВ, П.** Георги Раковски (1821-1867) – предвестникът на модерна България., 2021
- 17.** Проф. Пламен Павлов: „2021 трябва да бъде годината на Раковски“, интервю за БТА, 18 януари 2021 г.

18. САЧЕВ, Е. Научният принос на Георги Раковски в народопсихологията, сп. Сигурност, брой 3-4, 2021

19. МИТЕВ, П. Георги Раковски като идеолог на българското националноосвободително движение. Историографски приноси и дебати., сп. Наука, издание на Съюза на учените в България, кн. 4, 2021

20. БОНЕВА, В. „Най-народният мъж българин“: Георги Ст. Раковски във възрожденското публично пространство (1868-1878)„, Списание за библиотечни и информационни науки, книгознание и литературна история, издание на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, кн. 3, 2021

21 . СЪБЕВ, О. Нови документи за Георги Раковски в Османските архиви., Академично издателство За буквите – О писменехъ, Университет по библиотекознание и информационни технологии, 2022

Този материал за живота и делото на Георги Стойков Раковски по повод откриването на Къща за гости „Раковски“ – Котел, е разработен по идея на Вълко Вълев и съставен от Иван Казаков.